

Cild : XVII

Sayı : 22

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tarih Dergisi

Mart 1967

İSTANBUL
EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
1968

YENİ KAYNAK VE VESİKALARIN IŞIĞI ALTINDA Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi

Anadolu'da Şi'i propagandası — Selim'in aldığı tedbirler — (i) Müfti Hamza'nın fetvâsı ile İbn Kemal'in Risâlesi — (ii) Şi'i Katliâmı — İran Seferi — Çaldıran savaşı — Dönüş — Vesikalar.

M. C. Şehabeddin Tekindağ

Erdebil Süfileri neslinden gelen Şeyh Haydar-oğlu Şah İsmail'in¹, menşe itibariyle Anadolu'lu Boy ve Ululardan Ustaclu (=Ustacalu), Şamlu, Rumlu (=Anadolulu), Musullu, Tekelü, Bayburdlu, Çapanlu, Karamanlu, Dulkadırlu, Varsak, Afşar, Kaçar ve Karaca-dağ Süfilerini etrafında toplamak suretiyle, 1500'de Azerbeycan, 1507'de Diyarbakır, nihayet, 1508'de Bağdad'ı alıp Akkoyunlu Türkmen Devletine son vermesi², Yakın-Doğu'da Anadolu'nun ve

¹ Neseblerini Ali İbn Ebî Tâlib-Oğullarından Hüseyin ve 20'inci cedleri olarak da 7'inci imâm Musa el-Kâzım (b. Ca'fer es-Sâdık, ölm. 799) a bağlayan Erdebil Süfileri hakkında bk. İbnü'l-Bezzâz, *Safoetü's-Sefâ*, Fars. Yazm. Ayasofya Ktp. Nr. 2123, 25/a v.d., Yahya b. Abdüllâtîf el-Huseynî el-Kazvinî, *Lübbü'l-Te'vârih*, Fars. Yazm. Esad Efendi Ktp. Nr. 2894, 110/b v.d., Şeyh Hüseyin b. Şeyh Abdüzzâhidî, *Silsiletü'n-Nesebi's-Safeviyye*, Berlin, 1924. Ayrıca bk. Ahmet Kiserî, *Şeyh Safti vü Tebâreş*, Tahran, 1923, s. 21 v.d., Z. V. Togan, *sur l'origine des Safavides*, *Mélanges Louis Massignon*, Damas, 1937, III, 345 v.d., H. R. Roemer, *Die Safaviden*, *Saeculum*, IV, 1953, s. 28.

² İbn Kemal, Şah İsmail'in Akkoyunluları bertaraf etmek için giriştiği katliâmları belirttiikten sonra: «*Kubbetü'l-İslâm olan muazzam şehirleri envâr-ı şer'atden boşaldub zîlâm-ı zulm u bid'at ve zulmât-i zındika ve delâletle doldurub meşâhid-i ahgâr ve meâbid-i ebrâr olan medâris ü mesâcidü harab ittirdü*» demekdedir (bk. *Defter*, IX, Fâtih Ktp. Nr. 4221, 218/a, str. 10-13. Ayrıca bk. *Defter*, VIII, Ali Emîrî Ktp. Nr. 32, 124/b), kaleme aldığı *Risâlede* ise: «*قد تواتر الأخبار وتوافر الآثار في بلاد المسلمين و ديار المؤمنين أن طائفة من الشيعة قد غلبوا على بلاد كثيرة من بلاد المسلمين حتى أظهروا مذاهبهم الباطلة...*» aynı hususlara işâret etmektedir. Yapılan

Osmanlı Devletinin aleyhine tecelli etmesi mukadder yeni bir buhranın zühûrına sebep olmuştur². Bu bakımdan, biz, yeni kaynak ve vesîkalara istinaden, İran seferine sebebiyet veren bu buhranı tedkik ile alınan tedbirleri belirtmek istiyoruz.

Anadolu'da Şî'î Propagandası

Ehl-i beyt sevgisine müstenit Şî'î Devletini kuran Şah İsmail'in, dedesi Şeyh Cüneyd ve babası Şeyh Haydar'a imtisalen, Halifeler göndermek suretiyle Anadolu'nun Şî'îliğe mütemayil bâtınî halkı arasında giriştiği propaganda faaliyetleri, gayesine ulaşmış görünmektedir. Nitekim, on iki dilimli kızıl-taç veya külâh (= tâc-ı Hayderî)ın kabulünden beri Erdebil Süffilerine tarafdâr olan Anadolu Kızılbaşlar³, Hatâ'î mahlası ile şiirler yazan Şah İsmail'i bir kurtarıcı olarak kabul ettikleri gibi, bâzı şâirler de Osmanlı Devletine karşı Şî'îliğin zaferini temenni eden nefesler kaleme almışlardır. Misâl olarak, Şah İsmail ile münasebetleri bilinen Hoy'lu Pir Sultan Abdal'ı zikredebiliriz. Kanunî devrinde Sivas'da öldürüldüğü bilinen bu şâirin nefeslerinde, Sünnîlere karşı büyük bir kin göze çarpmaktadır⁴.

Öyle anlaşıyor ki, Devlet, Şah İsmail'in, Anadolu'nun mukadderatını tehlikeye sokacak faaliyetlere girişmesini lâyikeyle takdir

bu sert hareketlere eserini 1514 e kadar getiren G. M. Angiolello da temas etmektedir, bk. *Discourse of Ramasio on the Writings of G.M. Angiolello (Travels to Tana and Persia. Hakluyt Society, London, 1873, Vol. 48, 105 v. d.)*. Ayrıca bk. Venedikli tâcir, *Travels, Hakluyt Society, Vol. 49, 194 v. d.*

² Nitekim, Bayezid, bu son durum üzerine Sivas'ın tâmir edilmesini emretmiş, 15 Sancak Beyi Sivas'a gelerek kalesini tâmir etmişlerdir, bk. İbn Kemal, *Defter, VIII, 125/b*.

³ Kızıl tâcı başında Sâfi âdâ
Müsülmân şekildî kâfir nihâdî

Bk. Hadîdî, *Tevârih-i âl-i Osman*, Üniversite Ktp. Nr. 1268, 195/b. Alevîler gibi, Hazret-i Ali'ye sıkı-sıkıya bağlı olmakla beraber, 12 imâma (= *isnâ aşeriyge*, *imâniyye*) da inanan Anadolu Kızılbaşların Erdebil Süffilerine olan bu bağlılıkları hak. bk. İbn Kemal, *Risâle*, EK I; F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, I, 139 v. d., A. Refik, *Osmanlı devrinde Râfîzîlik ve Bektaşîlik, Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, IX, 1932/2, 25-27; Abdülbâki Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî nefesleri*, İstanbul, 1938, 83.

⁴ Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal'ın hayatı ile ilgili yeni şiirleri*, *Türk Dili*, 34/1954, s. 587-8.

edememiştir⁶. Esasen, bu hareket ve teşebbüslerin çoğaldığı devir, şehzâdeler arasındaki rekabetin meydana çıktığı bir zamana tesadüf eder. Nitekim, bu karışıklık anlarında timârları elleriden alınıp başkalarına devredilen Tekeli sipâhiler, Şah İsmail'in vaidlerine aldarak İran'a hicret etmişlerdir⁷. Hemen belirtelim ki, 1511'de Anadolu'da büyük tahribata ve insan kaybına sebep olan Şah-Kulu Baba Tekeli isyanının büyümesinde bu sipâhiler mühim bir rol oynamışlardır. Bununla beraber, Anadolu sipâhilerinin Şah İsmail tarafına meyledip mektup ve kâğıtlar göndermek suretiyle fesada başlamalarını, Müsâhip Celâl-Zâde Mustafa, İstanbul'da olan devlet ricâlinin kul tâifesine olan meyillerine bağlamakta, timâr tevcihinde yapılan hatâlara işaret etmektedir⁸. Öte yandan, aynı meseleyi açıklayan İshak Çelebi, Şah-Kulu Baba Tekeli isyanının genişleme sebeplerini belirtmektedir⁹. Şah İsmail'in sebep olduğu bu son karışıklıklar sırasında Anadolu'da 50,000 kişi ölmüş, pek çok hâne de yağma edilmiştir¹⁰.

Öte yandan, 1512'de, Şah İsmail'in Halifelerinden Nur-Ali Halife-i Rumlu'nun, 3,000 Kızılbaşla Fâik Bey kuvvetlerini yeniip Tokat'ı zapt ile Şah namına hutbe okutması, müteâkiben, Amasya Vâlisi Şehzâde Ahmet tarafından üzerine gönderilen Yular-Kısdı Sinan Paşa'yı mağlûp etmesi, yeni bir buhranın zuhûruna sebep

⁶ Nitekim, Şah İsmail'in, müridlerinin İran'a gelmelerini sağlamak üzere Bayezid nazdinde yaptığı diplomak teşebbüsler müsbet sonuç vermiş, ricâsını kabul eden Bayezid, taraftarlarının serbestçe Erdebil'i ziyaret edebileceklerini bildirmiştir. Bk. Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin-i'l-Osmanigge*, İstanbul, 1274, I, 345-6; Sarı Abdullah Efendi, *Münşeatü's-Fâriset*, Esat Ef. Ktp. Nr. 3333, 58/a-59/a.

⁷ Celâl-Zâde Mustafa, *Selîm-nâme*, Hazine Ktp. Nr. 1274, 89/b v.d.

⁸ *Selîm-nâme*, 40/a.

⁹ "... Sipâhî tâifesi bu derle bîmâr olub timârdan kalmışlardı, tevâtür-i âlâm-ı rûzgârla bir nicest cân u cihândan bîsâr olub, varab ol müfistlere mülhak olmakla maddet fesâî hadden ziyâde olmuşdu", bk. *Selîm-nâme*, Üniversite Ktp. Nr. 2814, 11/a, str. 13-21. Bu hâdise ile ilgili olup Divâna gönderilen bir vesika hak. bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arş. Nr. 6187.

¹⁰ و از ابتداء خروج آن جماعت در ولایت اناطولی تا آنکه علی پاشا وزیر مقتول شد متجاوز از پنج هزار نفس از طرفین در اناطولی قتل آمد و چندین هزار خانه دار منسوب و اسیر شد. Bk. İdris-i Bidlîsî, *Selîm-nâme* (Bu husus tarafımızdan tesbit edilmiştir); Fars. Yazm. Revân Ktp. Nr. 1540, 2/b. Krş. Ebu'l-Fadl Mehmed ed-Deftari, *Selîmgâh-nâme*, Lâlâ İsmail Ef. Ktp. Fars. Yazm. Nr. 348, 48/b, str. 20-21.

olmuştur¹¹. Bu arada, Şah İsmail'in ümerâsından Ahmed Ağa Karamanlu'yu Durgud-Oğlu Musa Bey'e gönderip yeni bir teşebbüse geçtiğini de belirtmek isteriz¹².

Öyle anlaşıyor ki, Süft (= Şah İsmail) namına kimsenin huddan geçirilmemesi için şiddetli emirler veren Bayezid'in, aldığı tedbirler, Şi'i tehlikesini bertaraf edememiştir. Bu yüzden Şi'i tehlikesini önleyebilecek Şehzâdenin Selim olduğu hususunda herkes ittifak etmişti. Nitekim, halkın fikrine tercüman olan Celâl-Zâde, bütûn meclislerde ozanların: «*yürü Saltan Selim devran senündür*» diye türkû çıkardıklarını belirtir¹³.

Selim'in Aldığı Tedbirler

Hemen belirtelim ki, 24 Nisan 1512 de, Selim'in tahta çıkması ile başlayan hâdiseler, bu kanaatin doğruluğunu bir kere daha ortaya koymuştur. Nitekim, Konya Vâlisi Şehzâde Şehinşâh ile birlikte Şah-Kulu Baba Tekeli tarafdarlığı yapan Şehzâde Murad Çelebi¹⁴, sonradan Nur-Ali Halife-i Rumlu ile birleşerek Tokat'ı yaktığı gibi¹⁵, onunla birlikde Şah İsmail'in yanına sığınmış¹⁶, babası Şehzâde Ahmed ise ilticâya hazırlanmıştır¹⁷.

¹¹ Hasan Rumlu, *Ahsenü'l-Tevârih*, neşri: C. N. Seddon, Baroda, 1831, Vol. I, Persian Text, s. 134-5.

¹² 7 Rebiü'l-evvel 918 (= Eylül 1512) tarihli olup *Emir-i A'zam-ı Ekrem Musa Dargâz-Oğlu'na, ıftihârü'l-e'âzın ve'l-a'gân Ahmed Ağa Karamanlu'nun o tarafa gönderildiğini* bildiren Şah İsmail'in bu fermânında: «*el-hükümü li'llah Ebu'l-Mazaffer İsmail Bahadır sözümüs*» ibâresini hâvî tuğranı altında 12 imâmın isimleri yazılı mühür bulunmaktadır, bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5480.

¹³ Bk. *Selim-nâme*, 41/a.

¹⁴ Şehinşâh ile Murad'ın Şah-Kulu tarafdarı olup, Kızılbaşlarla iş birliği yaptıkları hak bk. *Karaman Baylerbegi Haydar'ın arzısı*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5590; *Yusuf'un arzısı*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5877; *Haleb Melikü'l-Ümerâsı Hayır Bay'ın mektubu*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5594; *Hadım Ali Paşa'nın mektubu*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 6352.

¹⁵ Hasan Rumlu, *agn. esr*, s. 133.

¹⁶ İsfahan'da Şah İsmail'in yanına çekilen Şehzâde Murad'ın âkibeti hak. bk. el-Gaffârî, *Nasah-ı Cihân-ârâ*, Fars. Yazm. Velîyüddin Ef. Ktp. Nr. 2397, 182/a. Ayr. Bk. İskender Bik Türkân, *Âlem-ârâ-yı Abbâsî*, Tahran, 1314, s. 31.

¹⁷ Malatya Nâibi tarafından Koca Mustafa Paşa'ya yazılan mektub: «... İâkin Sûfiye âdemi mütevâtir gider gelür, iki kerre el altından âdem geldi», bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 3062. Ayrıca bk. İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-Zuhûr fî Veka'it'd-Dahâr*, neşri: Mohamed Mostafa, Kairo, 1960, A. H. 906-921/A. D. 1501-1515, IV, 289 str. 11.

Bu yüzden, daha babasının sağlığında Şi'îlerle mücadeleyi şîâr edinip, bir kısım sipâhînin İran'a gitmesini, giriştiği Gürcü gazası ile önleyen Selim¹⁸, sıklaşan Kızılbaş-Safevî münasebetlerini yok etmek ve Anadolu Kızılbaşlarına şiddetli bir darbe indirmek niyetinde idi. Bu maksatla, Şi'îliğin ehl-i Sünnet mezheblerince red edilmiş olduğunu halka telkin etmek vazifesini devrin ülemâsına verdi.

Sünnet ülemânın bu hususta kaleme aldıkları fetvâ ve risâlelerin çokluğu, meselenin önemi hakkında bize bir fikir vermekteldir. Nitekim, Kemal Paşa-Zâde: «... ülemây-ı millet ve fudalâg-ı ümmet küfr ü ilhâd ve katl ü ifnâsına hükm idüb heme-i a'dây-ı dîn ü devletden bunun itfâ-i şîreri şerâreti akdem idüğüne biesrihim fetâvây-ı sahiha virdilerdi» demek suretiyle bu hususa işaret eder¹⁹.

Müftî Hamza (eş-şehîr bi-Saru' Görez) nun fetvâsı ile İbn Kemal'in Risâlesi.- Devrin en büyük ülemâsından sayılan Müftî Hamza²⁰'nın Kızılbaşlar hakkında vermiş olduğu fetvâyı, Osmanlıların fikir ve düşüncelerini aksettirmesi bakımından aynen naklediyorum:

¹⁸ Celâl-Zâde, *Selîm-nâme*, 33/a, 40/a, 41/a; İbn Kemal, *Defter VIII*, 105/a, 117/a; *Defter IX*, 192/a; Şükri-i Bidlisî, *Selîm-nâme*, Hazine Ktp. Nr. 1597, 18/b, 22/b; *Andrea Foscolo'nun 6 ve 13 Ağustos 1508 tarihi ile İstanbul'dan Venedik Senatosuna gönderdiği rapor*, bk. Marino Sanuto, *I Diarii*, neşri: Nicolo Barozzi, G. Berchet, Venice, 1879-1903, VII, 631, 636-7.

¹⁹ Bk. *Selîm-nâme*, Hazine Ktp. Nr. 1424, 62/a v.d. İbn Kemal, bu ifâdeyi, eserini 928/1521'de kaleme alan eş-Şeyh el-Muhaddis Cârullah b. Fahdî'l-Mekkî'den nakletmiş görünüyor. Adı geçen müellifin kaydı şudur: *لأبطله أفعاله القبيحة الشنيعة و أقواله الواهية الوضعية بعد استفتاءه عن أحواله مشايخ بلده الفقهاء و مشاهيرهم العلماء النجباء فافتوا مطابقين و أجابوا متوافقين بأن سعى من جد في قمع مشكوره و عمل من جهاد دفعه مبرور و حكموا بالخأده و كفره و ارتداده* Bk. *el-Cevâhira'l-Hisân fî Menâkibi's-Sultan Süleymân b. Usman*, Arap, Yazm. Darü'l-mesnevî Ktp. Nr. 390 (daha ziyâde bir *Selîm-nâme*'dir), 38/a, str. 9-14. Krg. İdrîs-i Bidlisî, *agn. esr.*, 9/b.

²⁰ Mençe itibâriyle Balıkesir'li olup devrin en büyük fakih ve muhaddislerinden sayılan Müftî Nureddin Hamza Saru Görez, 927/1521'de vefât ederek İstanbul'da Yaylâ-Câmîi civarına gömülmüştür. Bk. Bursalı: M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 341; M. Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, 581. Mescidi: Evliyâ Çelebî, *Seğahat-nâme*, I, 310; Ayvânsarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, İstanbul, 1281, I, 133. Fetvâsında imzâsı: *el-Müftî ez'afu'l-ibâd Hamza el-fakir eş-şehîr bi-Saru Görez* şeklinde, ayrıca, okunan bu fakihin lâkabını, umûmiyetle J. von Hammer'e istinad eden (bk. *Hist. de l'emp. ott.*, nşr. J. J. Hellert, Paris, 1836, IV, 107; tre. IV, 74)

«Besmele ve duadan sonra.... Müslimanlar bilün ve âgâh olun, şol tâyife-i Kızılbaş ki reisleri Erdebil-oğlu İsmail'dür, Peygamberimizün aleyhi's-selât ve's-selâm şer'atini ve sünnetini ve dîn-i İslâm ve ilm-i dîni ve Kur'an-ı Mûbini istihfaf itdikleri²¹ ve dahi Allahu Taâlâ harâm kıldığı günâhlara helâldür didükleri ve istihfafları ve Kur'an-ı Azîmi ve Mushafları ve kütüb-i şer'ati tahkir idüb oda yakdukları ve dahi ülemâya ve sülehâya ihânet idüb kırub mescidleri yıkdukları²² ve dahi reisleri la'ini mahûd yirine koyub secde itdükleri ve dahi Hazret-i Ebi Bekr'e radıyallahu anhu ve Hazret-i Ömer'e radıyallahu anhu söğüb hilâfetlerine inkâr itdükleri ve dahi Peygamberimizün hâtûnu Âyşe ânâmuza (radıyallahu anha iftirâ idüb²³) söğdükleri ve dahi Peygamberimizün aleyhi's-selât ve's-selâm şer'ini ve dîn-i İslâmı götürmek kasdın itdükleri bu zikr olunan ve dahi bunların emsâl-i şer'e muhâlif kavilleri ve fi'illeri bu fakir katında ve bâki ülemâ-i dîn-i İslâm katlarında (tevâtürle) malûm ve zâhir olduğu sebebden biz dahi şer'atün hükmi ve kitâblarımız-

müellifler Sarıgürz (meselâ bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1949, II, 234, 659; *İslâm Ans. madde: Selim I*, s. 424); Evliyâ Çelebi (I, 310) ile *Hadîka* (I, 133) dan nakillerde bulunanlar ise, Sicil (IV, 581) ile *Osmanlı Müellifleri* (I, 341) ndeki sarahate rağmen, Sarı Gez veya Sarı Kez şeklinde, tabii'i yanlış olarak, okumuşlardır. Meselâ bk. E. H. Ayverdi, *Fâtih devri mimarisi*, İstanbul, 1953, s. 51, Nr. 403; S. Eyice, *İstanbul'da «Yayla» Câmileri*, TD, 10/1954, s. 34, not. 8, Ş. Halbuki, sarı tüylü, kısa boylu olması sebebiyle, daha zamanında Sarı Görez (= Körez) şöhretiyle tanınan bu zatın lâkabını Görez (= Körez) şeklinde okumak ısp eder. Nitekim, Körmek masdarından gelen bu kelime, Çankırı taraflarında bugün bile güzel, şirin, sevimli mânalarına gelmekte olup (bk. *Türkiye'de halk ağzından Söz Derleme Dergisi*, 1941, II, 977), sonradan Sarı güzel şekline inkılâp etmiştir.

²¹ Ehl-i Şi'a, Hazret-i Osman'ın emriyle kurulan komisyonun ortaya koyduğu Kur'an (= *Mushaf'ul-Osmâni*) a itirazla, yalnız mücerret âyetler değil, fakat Hazret-i Ali'yi tebeil eden sûrelerin çıkarıldığını iddia eder. Tafsilat ve kaynaklar için bk. M. C. Şehabeddin Tekinoglu, *Büyük Türk matasavvifi Yunus Emre hakkında araştırmalar*, Belleten, 117/1938, s. 75 v.d. Ayr. Bk. Ek I.

²² Şah-Kulu'nun Anadolu'da yaptıklarını 17 Muharrem 917 (=16 Nisan 1511) tarihli mektubu ile Dîvâna bildiren Şehzâde Osman, bu halife hakkında: «... mescidleri ve zâviyeleri bile yakmıştır ve hâşâ buldukları Kelâmullah'ı ve Kitâbları oda varab tabanlayab mahvederlermiş» şeklinde ifâdeye bulunmaktadır, bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 2829, Ayr. bk. Lütî Paşa, *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul, 1341, s. 207.

²³ Bu fazîlîlik, fetvânın sonradan istinsah edilen diğer bir suretinde bulunmaktadır, bk. Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 5960.

zun nakli ile fetvâ virdük ki ol zikr olunan tâife kâfirler ve mülhidlerdür ve dahi her kimse ki ânlara meyl idüb ol bâtil dinlerine râzı ve muâvin olalar, ânlar dahi kâfirler ve mülhidlerdür, bunları kırub cemâatlerin dağıtmak (cemî' müslimanlara) vâcib ve farzdur, müslimanlardan ölen sa'id ve şehid cennet-i a'lâdadur ve ânlardan ölen hor ve hakir cehennemün dibindedür, bunların hali kâfirler halinden eşedd ve ekbahdur, zirâ bunların bugazladıkları ve dahi saydıkları gerekse doğanla ve gerekse okile ve gerekse kelb ile olsun murdardur ve dahi nikâhları gerekse kendülerden ve gerekse gayrden alsunlar bâtildür ve dahi bunlar kimseden mirâs yemek yoktur (ve bir nâhiye ehli ki bunlardan ola) Sultan-ı İslâm e'zze'l-lahu ensârehu içün vardır ki bunların (ricâllerin katl idüb) mallarını ve nisâlarını ve evlâdlarını guzâ'ı İslâm arasında kısmet ide ve bunların ba'de'l-ahz tevbelatine ve nedâmetlerine iltifât ve i'tibar olmayub katl oluna ve dahi bir kimse ki tu vilâyetde olub ânlardan idüğü biline ve yahud ânlara giderken tutula katl oluna ve bilcümle bu tâyife hem kâfirler ve mülhidlerdür ve hem ehl-i fesaddur, iki cihetden katil (leri) vâcibdür, Allahümme ensur men nasare'd-dîne ve ahzel men hazale'l-müslimîne, el-Müfti ez'afu'l-ibâd Hamza el-fakir eş-şehîr bi-saru Görez²⁴.

Öte yandan, İbn Kemal'in, daha mufassal olarak kaleme aldığı Risâlesinde (= *fî tekfirîr - revâfız*), Şah İsmail ile ehl-i Şi'a hakkındaki Sünnî görüşü görmek mümkündür. Bu risâlede küfr ve irtidâdına hükm edilen Şah İsmail ile askerlerine karşı yapılacak savaşlar, diğer din düşmanları ile yapılacak savaşlar gibi cihâd sayılacağı belirtiliyor, umûmiyetle, Şi'ilerin öldürülmesinin câiz olup, mallarının helâl, nikâhlarının ise bâtil olduğu açıklanıyor idi²⁵ (Ek. I).

²⁴ Bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 6401; Nr. 12077. Ayr. bk. İbn Kemal, *Defter, IX*, 223/b. Kısa bir sureti: *Mecmau, Esad Et. Ktp. Nr. 8548, 47/a-47/b*. Hemen belirtelim ki, Yahya Paşa camına hazırlanan ve Şah-Kulu hâdisesine imâda bulunan bu fetvânın, 1511-12 tarihleri arasında hazırlanmış olması kuvvetle mühtemeldir. Zirâ, Şah İsmail'in 1507 de vuku bulan Dulkadir seferi sırasında, Osmanlı hududunu muhâfaza etmek üzere Ankara'da bulunan Yahya Paşa (bk. İbn Kemal, *Defter, IX*, 191/b; Hoca Sa'deddin, *Tâcü't-Tevârih*, II, 127; el-Kazvinî, *agn. esr.*, 110/b; İskender Bîk Türkân, *agn. esr.*, s. 23; Marino Sanuto, VII, 266), Süfîlerin bu ülkede giriştikleri korkunç tahribata bizzat şahit olmuş, görüp işittiklerini de bir arıza ile Divâna bildirmiş idi.

²⁵ Bk. *Risâle li'l-Meulâ eş-şehîr bi-İbn Kemalîl-Vezir*, Pertev Paşa Ktp. Nr. 621, 31/a-31/b. Ayr. bk. Ayasofya Ktp. Nr. 4791, 43/a; Üniversite Ktp. Nr.

Şî'î katliâmı.- Bu fetvâların kaleme alınmalarını müteâkip, Kızılbaşlara karşı şiddetle harekete geçmek zamanının geldiğine kani olan Selim, müfritlerin tesbit edilerek bir deftere kayd edilmesini emretmek suretiyle Kızılbaş katliâmına girişmiştir. Bu katliâmı, eserini Selim'e ithaf eden Defterdar Ebu'l-Fadl Mehmed Efendi: «*hüküm-i katl-i âm-ı cemâat-ı Kızılbaş der memâlik-i Rûm-ı ma'delet-tuhâm*» başlığı altında zikretmektedir²⁸:

فرستاد سلطان دانا رسوم	دیران دانا بھر مرز و بوم
که اتباع ان قوم را قسم قسم	در آرد بنوک قلم اسم اسم
ز هفت وز هفتاد ساله بنام	بیارد بدیوان عالی مقام
چو دفتر سپردند اهل حساب	عدد چل هزار آمد از شیخ وشاب
بس آنکه بحکام هر گشوری	رساندند فرمانبران دفتری
بهر جا که رفته قلم از قلم	نہند تیغ بران قدم بر قدم
شد اعداد این گشتهای دیار	فزون از حساب قلم چل هزار
بطاعت هر آنکو زحق سرکشد	حق اورا بتیغ سیاست کشد

Meâlen tercümesi: her şeyi bilen Sultan, o kavmin etbâsını kısm kısm ve isim isim yazmak üzere, memleketin her tarafına bilgi kâtibler gönderdi; yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olanların defteri divâna getirilmek üzere emredildi; getirilen defterlere nazaran, ihtiyar, genç 40,000 kişi yazılmıştı; ondan sonra her memleketin hâkimlerine memurlar defterler getirdiler; bunların gittikleri yerlerde kılıç kullanılarak, bu memleketlerdeki maktûllerin adedi kırk bini geçti.

Iran Seferi

Öte yandan, Kılıç adındaki Halifesini Anadolu'ya gönderip, Kızılbaş katliâmını tahkik ettiren Şah İsmail, Osmanlılara karşı

6404, 128/b - 129/a. *Fetvâ-yı Kemal Pâşa-Zâde der hakk-ı Kızılbaş*, Mecmûa. Esat Ef. Ktp. Nr. 3548, 45/a - 45/b. Risâlenin sonunda şu kayıt bulunmaktadır: «*ba mes'ele begânında ne bağururlar ki Kızılbaş tâgî/featinin şer'en katâli helâl olab asker-i lâlâmdan ânları katl iden gâzi ve ellerinde maktâl olan şehid olarmu, begân bağurub müsâb olına, el-cevab: olar, gazâg-ı ekber ve şehâdet-i azîmedir, harrereha'l-fakir Ahmed*», 45/b.

²⁸ *Selîmşâh-nâme*, 65/a, str. 17-22. Krş. Hoca Sa'deddin, II, 245-6. Krş. İdris-i Bidlîsî, 10/a.

açacağı savaşa iştirak etmesi için Memlûk Sultanı Kansuh el-Gûri'ye hediyelerle birlikte bir sefâret heyeti göndermiş idi. Aynı harekete muvazi olarak Diyarbekir bölgesini şah namına zapt eden Ustaclu-oğlu Mehmed Han da, Selim'e meydan okumaya başlamış²⁷, gizli olmakla beraber, Halifeler yeniden Kızılbaşları ayaklandırmaya başlamışlardır.

Bunun üzerine, Edirne'de toplanan fevkalâde bir Dîvânda savaş kararını alan Selim, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri ile Sancak Beylerine, mahallî Kadılara fermânlar göndererek, hazırlıkların tamamlanmasını emr etmiştir²⁸. Bu emir üzerine, Rumeli askeri gemilerle Anadolu'ya geçme hazırlıklarına başladıkları gibi, ordu iâşesinin nakline tahsis edilen deve ve katırlar da Anadolu'da toplanarak²⁹, akça mukabili zahire ve saman satın alınmaya, depolar tesisine gayret edilmiştir.

Selim, savaş kararından üç gün sonra, 19 Mart 1514 Salı günü³⁰, Edirne'den hareket edip, Sazlı - Dere, Söğüdü - Dere, Baba-Eski, Burgos, Karışdırın, Çorlu, Arablu, Bigados, Küçük-Çekmece konaklarını tâkip ederek, 29 Martta İstanbul'a vâsıl olmuş ve eski bir an'aneye uyarak çadırını Eyüb'deki Fil - Çayırı'na kurdurmuştur³¹. Selim, Hazret-i Eyyüb'ün, Fâtih ve babası Bayezid'in mezârlarını ziyâret ettiği gibi³², kurbanlar kestirip fakirlere de pek çok sadaka dağıtmış idi. Bilhassa, Sünnî ülemânın verdikleri fetvâlar üzerine³³

²⁷ چو خان محمد استاجلو بر ديار بكر استيلاء يافته . . . او از حد اعتدال در گذشته
سلطان سليم مکتبت بر تهديد و بیم ارسال ميداشت و او را بر مقاتله و مجادله ترغيب و تحريك
ميكرد بلکه چيزی چند مثل ممجوز و غيره که موجب فتنه و فساد بود بوی ميگرستان
Bk. Hasan Rumî, *agn. esr.*, s. 148-4.

²⁸ Bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 81/b; Keşfi, *Selim-nâme*, Esat Ef. Ktp. Nr. 2147, 33/b, 38/b; Lütfî Paşa, *agn. esr.*, s. 208; Yusuf (Çerkesler kâtibi), *Selim-nâme*, Esat Ef. Ktp. Nr. 2146, 11/a.

²⁹ Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 44/b; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 91/b.

³⁰ Âdet hilâfına, seferin Salı günü başlamasının sebebi, bk. Haydar Çelebi, *Raz-nâme* (Feridun Bey, I, 393).

³¹ Ebu'l-Fadl, *agn. esr.* 68/a; İbn Kemal, *Selim-nâme*, 63/a; *Defter*, IX, 223/b. Celâl-Zâde, Fil-Çayırı civarında Vespine (?) köprüsü yakınında çadır kurulduğunu kaydeder, bk. *agn. esr.*, 95/b. Ayr. bk. Şükri-i Bidlisi, *agn. esr.*, 96/b; Haydar Çelebi'de: *Despine*, bk. *Raz-nâme* (Feridun Bey, I, 396).

³² İbn Kemal, *Defter*, IX, 223/b.

³³ İbn Kemal, fetvâların Fil-Çayırı'nda iken alındığını söyler ki (bk. *Defter*, IX, 223/b), yukarıda da izah ettiğimiz gibi, yanlıştır. Aynı yanlışlığı Yusuf da devam ettirmiş görünmektedir, bk. *Selim-nâme*, 12/b.

büsbütün heyecana gelen halk, Kızılbaşlara karşı sefere çıkan Selim'i görmek üzere Eyyüb'ü doldurmuş, Haliçi ise kayıklar istilâ etmiş idi. Bu sırada Eyyüb Medresesi'nde bulunan Gıyâs, kaleme almış olduğu kastdesinde halkın heyecanını tasvir etmekde, gazâyâ çıkan Selim'i selâmlamaktadır³⁴.

20 Nisan'a kadar bu çayırdaki kalan Selim, Manisa'da bulunan oğlu Süleyman'a mektub yazıp, onu Edirne'nin muhâfazasına memur ettikten sonra, İstanbul-Hisarı'ndan Beşiktaş'a kadar uzanan sahile dizilen donanmanın top atışları arasında Üsküdar'a geçmiştir³⁵. Bu suretle, evvelce hareket eden ordusuna 20 Nisan 1514 Perşembe günü Maltepe'de yetişen Selim, Bosna Vâlisi Hadım Sinan Paşa'yı Anadolu Beylerbeyiliğine tayin ettiği gibi, 23 Nisan'da İzmîd'e geldiği bir sırada da Şi'i Halifelerinden olup, esir olarak orduda bulunan Kılıç vasıtasıyla Şah İsmail'e farsça yazılmış bir nâme göndermek suretiyle, üzerine yürüdüğünü ilân etmiştir. 27 Safer 920/23 Nisan 1514 tarihini taşıyan bu nâme, Kazasker ve Nişancı (Tuğra'i = Tevki'i) Tâci-Zâde Câfer Çelebi tarafından yazılmış olup, Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği ilk mektubdur.

Osmanlı inşâ san'atına numune olabilecek bir mükemmeliyette kaleme alınmış olan bu nâmede, din ülemâsının küfür ve irtidâdına hüküm ettikleri Şah İsmail'in Hülefây-ı Râşidin ile belli başlı şeyhleri sebbetmesini şiddetle tenkid eden Selim, bu yüzden onun katline cevâz verildiğini açıklıyor, kendisinin ise, dinin takviyesi yanında mazlûm ve kalbi yanık olanların yardımlarına koşacağını söyleyerek, padişahların bu sebeble ipek ve kumaş elbiseler yerine zırh ve kaftan giymeleri icâp ettiğine işâret ettikten sonra, denizden geçip üzerine yürümek suretiyle zulmünü âciz ve zavallılar üzerinden kaldıracığını beyân ediyor ve kılıçdan evvel İslâmı teklif ile son pişmânlığın faydasızlığını belirtiyor idi³⁶.

Aynı gün Akkoyunlu Türkmen Ulusuna mensup olup, Şah İsmail'e karşı savaşa girişmiş bulunan Ferruhşâd Bey'e de mektup

³⁴ *Hamdu li'llah ki bugün leşker-i İslâm-ı şehi*
Zuefâ dealetidür şâhların ekvâsı
Hegbet-i tigi dile gelse Feridan kim olur
Kayser-i Râm nedür kande acem kisrâsı

Bk. *Risâle-i nazm-ı leâl*, İzzet Koyunoğlu Ktp. 12/b, str. 1-4

³⁵ Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 97/b.

³⁶ Feridun Bey, I, 379-381; Sarı Abdullah Efendi, 96/b-100/a. Ayr. bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 98/a-98/b; Lütîf Paşa, s. 208-212; Hoca Sa'deddin, II, 246 v.d.

göndermek suretiyle³⁷, onu kendisi ile birleşmeğe davet eden Selim, 24 Nisan 1514 de, ordunun buluşma yeri olan Yenişehir-ovası'na gelmiş, Geli'bolu yoluyla aynı yere gelen Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın iltihakı üzerine, Akbıyık - Zâviyesi, Karye-i Işık, Zincirlü-Kuyu, Bozöyük - Zâviyesi, Çiftlik - Çayırı, Eskişehir, Akça - Viran konaklarını geçerek Seyyidgâzi'ye vâsıl olmuştur³⁸. Çağdaş müelliflerin bildirdiklerine göre, bu konakda Kapu-Kulu askerlerinden herbirine 1,000 er akça sefer bahşîşi dağıtıp, 20,000 timârlı sipâhiden mürekkep pişdâr ordusuna Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa'yı tâyin eden Selim, Sinop Vâlisi Karaca Ahmed Paşa'yı 500 süvari ile keşfe ve Mihal-Oğlu Mehmed Bey'i de akına memur etmiş, Zâviyenin dervişlerine ise 100,000 akça dağıtmıştır³⁹.

Bundan sonra, sırasıyla Arslanlu, Bayat, Deşlû, Kuruçay, İshaklu, Otsuz-Çayırı, Akşehir, Arkin-Özü, Bu'l-Hasan-Çayırı, Zengi (=Küçük Zengi) Karyesi, Kelik-Beli konaklarında dinlenen Osmanlı ordusu, Konya'ya gelerek Filôbâd-Çayırı'na yerleşmiştir⁴⁰. Konya'da bulunduğu sırada halka hoş görünecek hareketlere baş vuran Selim, Celâleddin-i Rumî'nin mezârını ziyaret etmiş ve fakirlere de 100,000 akça sadaka dağıtmış idi⁴¹. Aynı zamanda, timârlı sipâhilere de 100 er akça terakki ihsan eden Selim'in emri üzerine harekete geçen ordu, Kırk-Pınar, Karaca-Dağ Pınarı - başı, Akça-Şehri, Karye-i Sulu, Kilimse, Nekkare-zen, Alakuş - Çayırı, Sulu-Çayır, Develü-Karahisar, Buğaz - Köprüsü (=Kara-Köprü) konaklarını geçerek, Karaman askerinin mülâkat mahalli olan Kayseri'ye gelmiştir. Selim, burada iken Dulkadir - Oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'le müzakereye girişmiş idi. Ancak, ihtiyarlığından bahis ile sefere gelemeyeceğini bildiren Dulkadir - Oğlu'nun, hakikatte, Selim'in yanında savaşa iştirâk eden Şahsuvar - Oğlu Ali Bey sebebiyle, Osmanlılara karşı cephe alması, orduda baş gösteren erzak buhranının artmasına sebep oldu.

Dulkadirîhların, evvelce Timur'a karşı olduğu gibi, bu seferde Osmanlılar aleyhinde çıkarmaları muhtemel zorlukları nazarı dik-

³⁷ Feridun Bey, I, 881-2

³⁸ Feridun Bey, I, 893; Yusuf, *agn. esr.*, 12/b.

³⁹ Celâi-Zâde, *agn. esr.*, 100/a v.d.

⁴⁰ Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 898); Yusuf, *agn. esr.*, 12/b.

⁴¹ Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 898); Celâi-Zâde *agn. esr.*, 101/a; İbn Kemal, *Defter*, IX, 224/b.

kate alan Selim, Alâüddeve ile uğraşmaktan şimdilik vaz geçerek, 26 Haziran'da ileri yürümüş ve Engür-Köyü, Sultan-Hanı (=Kaya-cık), Çubuk-Hanı, Gedik-Hanı, Üsküfçe-Hanı, Lâtif-Hanı, Danişmendî, Hekim-Çayırı konaklarında dinlenerek Sivas'a gelmiştir⁴². Bu şehirde, 140,000 asker, 5,000 zahireci ve 60,000 deveye yükselen ordusunu bir yoklamaya tâbi tutmak lüzumunu duyan Selim, yoklamadan sonra, muhtemel bir Kızılbaş ayaklanmasını önlemek maksadıyla, Kayseri ile Sivas arasında, İskender Paşa kumandasında 40,000 kişilik bir ihtiyat kuvveti bırakmıştır. İdris-i Bidlîsî ile oğlu Ebu'l-Fadl Mehmed Efendi'den anladığımıza göre, ekseriyetini hasta ve alillerin teşkil ettiği bu ihtiyat kuvveti, ordunun ric'at hattını tutacak, aynı zamanda, Şah İsmail'in Diyarbekir ve Batı hududu kumandanı Ustacalu-Oğlu Mehmed Han'ın yaptığı tahribat yüzünden karşılaşılan zahire ve saman buhranını önleyecek idi⁴³. Bununla beraber, bu buhrana çare bulamayan Selim, Gürcü hükümdarına baş vurmak zorunda kaldı. Aynı zamanda, bu buhrandan istifade etmesine mâni olmak üzere, Erzincan'dan Şah İsmail'e üçüncü defâ, Türkçe bir nâme gönderen Selim, onunla bir an evvel savaşmak gayesini gütmüş görünmektedir. Nitekim, bu nâmede, Kayseri ile Sivas arasında iken gönderdiği ikinci nâmeyi hülâsa etmek suretiyle yakında Azerbeycan'a vâsıl olacağını bildiren Selim, Sivas ile Kayseri arasında bir ihtiyat kuvvetinin bırakılmış olduğunu açıklamaktan çekinmiyor, askerinin mükemmeliyetini tasvir ederek: «*kılıç dâvasın edenlerin siper gibi belâlara göğsün germek dâim pîşesi ve serverlik sevdâsında olanların miğfer gibi zahm-ı tîg ü teberden* (Lütfî Paşa: *ser sakınmak endişesi*) *bâki olmamak, her nefes endişesi olmamak gerektir; hazer-i selâmetde perde-nişînlük ihtiyar edenlere erlik adı hatadır ve ölümden korkan kimesnelere ata binmek ve kılıç kuşanmak nâ-sezâdır*» dedikten sonra Şah İsmail'i tahrik edecek kelimeler sarf ediyordu⁴⁴.

Osmanlı ordusu, Erzincan'a tâbi Yassı-Çemen'deki Hasan Bey-Çayırı'na-geldiği sırada (18 Temmuz), Şah İsmail'in Şah-Kulu Akay-ı

⁴² Haydar Çelebi, *Raz-nâme* (Feridun Bey, I, 388); Yusuf, *agn. esr.*, 12/b.

⁴³ Bk. İdris-i Bidlîsî, *agn. esr.*, 10/b; *Selimgâh-nâme*, 69/a; İbn Fahdî'l-Mekkî, *el-Cevâhîr'l-Hisân*, 32/b; Haydar Çelebi, I, 386; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 102/a.

⁴⁴ Feridun Bey, I, 388-4; Tâci-Zâde Câfer Çelebi, *Münşeat* (= *hazâ inşâ bâ-hatt-ı Tâci-ı merhûm*), Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 4945. 6/b-7/a; *Münşeat*, Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 2253. 109/b-110/a; *Münşeat*, Esad Ef. Ktp. Nr. 3879. 28/b-25/b, Krg. Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 70/b v.d., Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 102/a v.d.

Bevey Nuker adındaki elçisi ordugâha gelip, Selim'e, farsça bir nâme ile afyon dolu bir altın kutu takdim etti. Şah İsmail, nâmesinde, Selim'i savaşa zorlayan sebebi araştırıyor, Dulkadırlılarla husûmette bulunmamış olduğundan bahsediyordu. Aynı zamanda, Selim'in nâmelerinde yazılı ifâdelerini bir padişaha yakıştıramıyan Şah İsmail, bunların afyon ile sarhoş olmuş kâtiblerin kalemlerinden çıkmış olduğunu iddia ettikten sonra, mektubunu İsfahan'da bir av esnasında yazdığını bildiriyor, Âl-ı Osman'la dostluğundan bahsettikten, Timur zamanında olduğu gibi, memlekete karışıklık ârız olmasını istemediğini belirttikten sonra, eğer hüsnü kabul edilmeyecek olursa, kendisinin de savaşa hazır olduğunu beyân ediyor idi⁴⁵. Mektubdaki ifâde tarzından mütessir olan Selim'in, elçiyi öldürttüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Şah İsmail'in, vâdi hilâfına, henüz meydana çıkmamış olması, çorak arazide büyük bir sıkıntıya düşen asker arasında hoşnutsuzluğa sebep oluyordu. Nitekim, Fırat Nehri (=Karasu) kenarına gelindiği bir sırada isyân belirtileri görüldü. Bununla beraber, Sancak Beyleri gibi Vezirler, başlangıçta, ileri gitmenin aleyhinde olmalarına rağmen, bunu açıklamaktan çekindiler. Ancak, askerin hareketini tanzim ile Erzincan'dan Azerbeycan'ın merkezi olan Tebriz'e kadar katedilecek yolu 40 merhaleye taksim eden Selim'in⁴⁶, kararında sebat etmesi üzerine, daha ileri gitmenin mahzurlarını arz etmek maksadiyle, Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'yı Selim'e gönderdiler. Şehzâde Ahmed vak'asında Selim'e hizmet etmek suretiyle, onun kardeşine galip gelmesini te'min etmiş bulunan Hemdem Paşa, Padişahın hakkındaki teveccühüne itimat ederek, bu hususu arzetti isede, Şah İsmail ile muhakkak savaşmak kararında olan Selim, askere fena bir örnek olmasından çekindiği bu teşebbüsü şiddetle red ederek Hemdem Paşayı fedâ etmek zorunda kaldı⁴⁷. Bu sırada, donanma ile Trabzon'a gelen zahire Erzincan'a vâsıl olduğundan, bir haftadan ziyâde beklemek mecburiyetinde kalan Selim, bu müddet zarfında, Şahsuvar-Oğlu Ali Bey'i

⁴⁵ Bk. Feridun Bey, I, 384-5; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 103/b; Şükri-i Bidlist, *agn. esr.*, 102/a; Yusuf, *agn. esr.*, 13/a.

⁴⁶ Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan konak mahallerinin isimlerini, tabii ve coğrafi vaziyetlerini muhtevi vesika: «*Erzincan'dan Tebriz'e varınca vâki olan konaklardır*» başlığını taşımaktadır, bk. Top. Sar. Mûn. Arş. Nr. 5465.

⁴⁷ Bk. Haydar Çelebi, *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 400); Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 105/a.

esir almaya, Bayındır Beylerinden Ferruhşâd Bey'i Tercan'a, Mihal-Oğlu Mehmed Bey'i de Bâli Voyvoda ile ileri göndermiş idi. Ferruhşâd Bey, Tercan Beyi Emir Ahmed'i esir alıp huzura getirdiği gibi, Şahsavar-Oğlu da pek çok esir göndermeğe muvaffak olmuştur.

Ümerâdan Zeynel Paşa'nın Karaman Beylerbeyi tayin edilmesi üzerine, harekete geçen ordu, Fırat kenarında Çubuk, Pınar-başı (= Derbend-ağzı), Orta-viran, Zerven-Hanı, Kağızman, Kötür-Kalesi, Mama-Hatun Kervansarayı, Eski-Dere (= Eşkinçi-Konağı), Alacalar konaklarını seri bir yürüyüşle geçerek Çermük'e geldi. Selim, bu mevkiye, Bâli Bey tarafından esir edilen iki Kızılbaş, Türkçe olarak kaleme alınmış bir nâme ile Şah İsmail'e gönderdi. Osmanlı Padişahı, bu nâmesinde, bermutat, Şahı tahrik ediyor, memleketinde günlerce yürüdüğü halde, gerek kendi ve gerekse askerinden hiçbir haber alamadığını belirttikten sonra, onun korkduğuna hükmederek, bir tabibe mürâcaat etmesini tavsiye ediyor idi. Aynı nâmede, kendisini korkutmamak için en seçkin askerinden 40,000 ini Kayseri'de bıraktığını yeniden açıklayan Selim, düşman hakkında ancak bu kadar Lûtuî yapabileceğini kayd ettikten sonra, gizlenmekde devam edeceğini tahmin ettiği Şah İsmail'e miğfer yerine kadın baş örtüsü ve zırh yerine başlık giymesini, hükûmetten vaz geçip inzivâyâ çekilmesini tavsiye ediyor idi⁴⁸. Müellifler, Şah İsmail'e mektubla birlikte bir de kadın elbisesi gönderen Selim'in, Sünnî olan Semerkand Hanı Ubeyd gibi Memlûk Sultanı Kansuh el-Gûrî'ye de birer mektup yazıp, düşman memleketinde bulunduğunu bildirdiğini kaydederler⁴⁹.

Öte yandan, İsfehan'da bulunan Şah İsmail'in de hazırlığa başladığı ve memleketinin hâkim ve Kethüdâlarına birbiri ardından fermânlar gönderdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Azerbeycan'a gönderdiği Abdullah Ağa'ya, uğradığı yerlerde her türlü kolaylık gösterilmesi için bu bölgenin hâkim ve Kethüdâlarına hitâben kaleme aldığı 22 Rebi'ü'l-Evvel 920 tarih ve «Ebu'l-Muzaffer İsmail Bahadır sözümlüz» başlıklı fermân, bu hususda bir fikir vermektedir⁵⁰.

Çermük'den sonra Çayırkân, Kara-Konak, Karye-i Mevlânâ Kasım (Pasin-Sahrası başlarında), Öykü (= Ügümi)-Suyu Sahrası, Çoban-Köprüsü, Şüşik, Alagöz, Gülli (Sarımsaklı Yaylağı civarında)

⁴⁸ Bk. Feridun Bey, I, 385-8.

⁴⁹ Bk. Feridun Bey, I, 374-5; Sarı Abdullah Efendi, 104/b - 107/b.

⁵⁰ Bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 7082. Kır. el-Gaffârî, *agn. sar.*, 184/a.

-Yurdu, Gölet, Aydın Bey, Toprak-Hisar, Derzi-Oğlu, Dölbend, Tuz-Suyu, Kaba-Sakal, Eyyüb-Şeyh, Kura-Suyu, Sakallu konaklarını geçen Ordu, Eski-Tepe'ye vâsıl oldu. Selim, daha Tercan civarına geldiği sırada, sonradan Vezir olan Yanya Beyi Mustafa Bey ile Trabzon Sancak Beyi Mehmed Bey'i Bayburd'un zaptına memur etmiş, ertesi gün Sökmen'de Gürcü Beylerinden Mirzâ Çabuk'un sefirlerini kabul etmiştir. Sefirler, beraberlerinde 2,000 baş koyun ve bir miktarda zahire getirmişler idi⁵¹. Selim, Gülli-Yurdu'nda, bilmukabele, ikinci Emir Ahurunu teşekkür maksadıyla, Mirzâ Çabuk (vesikalarda : چابوق , چابوق) a gönderdi.

Bununla beraber, bu yardımın kâfi gelmediği anlaşılmaktadır. Nitekim, Göle'den sonra, Eleşkird'in Karasakallu Konağına gelen Ordu, çok geçmeden, isyana başladı. Bilhassa, düşmanın meydanda olmadığını söyleyerek, çorak yerlerde yürümenin lüzumsuzluğunu ileri süren Yeniçeriler, eskimiş ve yırtılmış çarıklarını tüfenkleri üzerine asıp, gösterdikleri gibi⁵², askerın beyhude telef olmasından şikâyet ediyorlar, hattâ, daha da ileri gidip Selim'in çadırına içi tehdid dolu mektuplar bırakıyorlar idi. Seferde hazır bulunan müelliflere göre, Yeniçeriler, bir sabah erkenden çadırlarını bozup muhafaza etmekde oldukları padişahın çadırına kurşun sıkmışlardır. Öte yandan, seferin ruz-nâmesini tesbit etmekle vazifeli bulunan Haydar Çelebi: «*yevmü'l-hamîs, 24 Cumâde'l-âhırde Eleşkird tevâbiünden Karasakallı konağında: ol gün bir iki defâ Yeniçeri tâifesi şenâate başlayub bâis-i fesâd malûm iken mukayyed olunmayub iskât olundu*»⁵³ ifâdesi ile bu hâdiseye işâret etmektedir. Aynı şekilde, Hasan Can, bu hâdiseyi bizzat Selim'den dinleyerek, oğluna nakletmiştir⁵⁴.

Öyle anlaşıyor ki, Yeniçerilerin içine girmek, kısa, kat'î, fekat, acı bir hitâbede bulunmak suretiyle, onların gurur ve izzeti nefislerini tahrik eden Selim, hâdiselerin büyümesine mâni olmuştur.

⁵¹ Bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 105/b; İbn Kemal, *Defter*, IX, 225'a; Yusuf, 14/b. Mirzâ Çabuk (1502-1516), Ardahan, Göle, Oltu ve İspir bölgelerine hâkim mahallî Gürcü Beylerinden olup, Selim daha Trabzon'da iken onunla dostluk kurmuş idi. Bk. Çabuk imzasıyla Selim'e gönderilen farsça arıza, Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 5843. Bu mektubda Şah İsmail pek ağır bir şekilde tahkir edilmektedir, str. 4. Ayrı bir arıza, Nr. 8350.

⁵² Bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 103/a.

⁵³ Bk. *Ruz-nâme* (Feridun Bey, I, 401).

⁵⁴ Bk. Hoca Sa'deddin, II, 259.

Nitekim, askere: «benim ardımdan gelmek isteyenlerden, bana hizmet için kılıç kuşanmış ve terkeş takmış olanlardan isteyenler, şimdi ayrılışın, ben, kararımdan hiç bir vakti dönmeyeceğim» şeklinde bir hitâbede bulunan Selim, hareket emrini verince, hiç bir Yeniçeri sancağından ayrılmaya cesaret edememiştir. Esasen, bu sırada, pişdâr ordusu kumandanı Mihaî-Oğlu Mehmed Bey'in, Bâli Çavuş'u gönderip Diyarbakir hâkimi Ustacalı - Oğlu Mehmed Han'ın Hoy kasabasında olup, Şah İsmail'in de yaklaşmakta bulunduğunu bildirmesi, umûmî heyecanın yatışmasına sebep oldu.

Bu suretle, askeri teskin eden Selim, Şah İsmail'i karşılamak üzere harekete geçmiş ve Eleşkird tevâbiinden Üç - Kilise - Çayırı, Bâzîrgân - Suyu, Dana-Sazı, Ağrıdaki karşısında bulunan Karaköy (=Kara Pınar) konaklarını geçerek Ovacık-Sahrası'na gelmiştir⁵⁵. Burada savaş hazırlıklarına girişen Osmanlı Ordusu, iki gün sonra, geceleyin, Makû ile Hoy arasında, Tebriz'e 20 fersah mesafede bulunan Çaldıran tepelerine vâsil olmuştur⁵⁶. Ebu'l-Fadl Mehmed ed-Defferî'den anlaşıldığına göre, Selim, Makû'nun Kazlı - Göl adındaki mahalline geldiği bir sırada, Osmanlı karakolları Çaldıran Sahrası'na kadar yayılmışlar, Hoy-Sahrası'nda görünen Şah İsmail'in karakol ve öncülerine yaklaşımlardır⁵⁷.

⁵⁵ Bk. Haydar Çelebi, *Raz-nâme* (Feridun Bey, I, 401); *Erzincan'dan Tebriz'e varınca oâki olan konaklar*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5465; Yusuf, 15/a.

⁵⁶ Gerek *Raz-nâme*'de ve gerekse kaynaklarda, bilhassa, Ebu'l-Fadl Mehmed ed-Defferî'de mevcut kayıtlardan sarahatle anlaşıldığına göre, Çaldıran tepeleri ile savaşın cereyan edeceği sahra, Makû ile Hoy arasında Tebriz'e 20 fersah mesafede bulunuyordu. Bununla beraber, Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan konakları gösteren vesikada (Nr. 5465), Çaldıran ile Hoy arasında Karanu-Dere ve Sökmen-Ova mevkilleri gösterilmektedir ki, bu husus, Haydar Çelebi tarafından da belirtilmektedir. Öte yandan, Spandouyn, savaşın Tebriz ile Hoy arasında, eski Artaxata şehrinin olduğu yerde vuku bulduğunu söyler, bk. *Petit traité de l'origine des Turcs*, ngr. Ch. Schefer, Paris, 1898, s. 334. El-Kazvinî'nin, Şah İsmail'in Hoy'dan sonra Selmas'dan geçtiğini kayd etmesi doğru değildir, bk. *Lûb-bû't-Tecârih*, 128/b, str. 11-13.

⁵⁷ محدود مملکت ماکویه اذربایجان بمحلی که قازلوکول معروفست نزول اجلال فرمود... از طایع سپاه نصرت پناه تابشحرای چالدران سبقت نموده بودند خبر رسید که دیدبانان مجاهدان و طایع اهل ایمان نزول شاه کراه و حشر سپاه تباہ .. در فضای صحرای خوی بین الیقین دیده اند و قراولان لشکر مستمکش محدود چالدران رسیده اند از جانبین طایع ... و مقدمه الجیش یکدیگر نزدیک رسیده اند ... bk. *Selîmşâh-nâme*, 77/b.

Selim, bu mevkide, yeni tertibat almış ve şafakla beraber savaşa girişmek veya askere 24 saat istirahat vermek cihetlerinden birini tercih etmek üzere Divânın reyine mürâcaat etmiştir. Umûmiyetle, yol yorgunluğu dolayısıyla hemen savaşa girişilmesini tehlikeli bulan devlet ricâli, ikinci ciheti, yâni, askere 24 saat istirahat verilmesi hususunu tercih ettiler. Ancak, akıncılardan mühim bir kısmının Alevî ve Şîîlere tarafdar olmaları sebebiyle, istirahat ânında düşmanla anlaşmaları ihtimalini göz önünde bulunduran Rumeli Defterdarı Piri Mehmed Çelebi el-Cemâli, hemen savaşa girişmek tarafdarı idi ve bu husus Selim tarafından da destekleniyordu. Nitekim, birinci ciheti, yâni, şafakla beraber savaşa girişmek cihetini kabul etmek zorunda kalan devlet ricâli ve askeri erkân, Selim'in emri üzerine, savaş nizâmı alıp, tepelerden ovaya inen kuvvetlerinin başına geçtiler. Bu sırada Şîîlere esir düşüp Şah İsmail'in yanında bulunan Malkoç-Hacısı adındaki bir sipâhî, tepelerden bölük, bölük ovaya inen alayları târif etmiş, Osmanlı Ordusu hakkında bilgi vermiştir⁶⁸.

Çaldıran Savaşı

23 Ağustos 1514 (= 2 Recep 920) Çarşamba günü Çaldıran (bâzan: Çalduran) Ovası'nda⁶⁹ mevki alan Osmanlı Ordusunun sağ kolunu, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ile Zeynel Paşa'nın emrindeki Anadolu ve Karaman kuvvetleri, sol kolunu ise Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli askeri teşkil ediyor idi. Selim, bermutat, Sipâhî, Silâhdar, Ulûfeci ve Gurebâ Bölükleri ile çevrilmiş olup, yanında Sadriâzam Hersek-Oğlu Ahmed Paşa, Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa, Vezir Mustafa Paşa, Ferhad Paşa, Karaca Paşa gibi devlet ricâli, son Akkoyunlu Beylerinden Kısra, Kazasker ve sair din adamları bulunuyordu. Padişahın ön kısmında mevki alıp, Ağaları Ayas'ın emrinde sayıları 12,000 i bulan tüfenkçi Yeniçeriler, araba ve develerden mürekkep bir siper geri-

⁶⁸ Bk. Lütfî Paşa, *agn. esr.*, s. 221 v.d., Yusuf, 16/a.

⁶⁹ Kaynak ve menzil-nâmelerdeki sarabate rağmen Çaldıran-Ovası'nı Urmiye Gölü ile Tebriz arasında göstermek pek şâhiş bir hatadır ve bu hatada *İslâm Ansiklopedisi*nde, maalesef, işlenmiştir, bk. Ş. Altındağ, *Selim I*, cüz. 105, s. 427. Her bakımdan hatalı olan bu makalede münderîç yanlışlıklar, kaynaklarla karşılaştırılmak suretiyle tekrar ele alınacaktır.

sinde bulundukları gibi, her iki cenahın nihayetinde olup, biri 10,000, diğeri ise 8,000 kişiden ibâret Anadolu ve Rumeli Azabları, birbirlerine zincirler ile rapt edilmiş ve hedeflerini bir mil içinde vurmakda mahir topçuların nezâretindeki 500 topun önünde dizilmişlerdi. Öte yandan, öncü kuvvetinin ekseriyetini teşkil eden Dulkadırlı Türkmenleri, Şahsuvar-Oğlu Ali Bey'in, ardıcı kuvvetleri ise Şadi Paşa'nın emrinde idiler⁶⁰. Keşfi, savaş hazırlıklarını : «*âdet-i kadîme-i Osmâni birle âhen çomaklar ve pulâd nacaklar buyurub harbe lâyık harbeler ve nizeler...*» şeklinde belirtmektedir⁶¹.

Osmanlıların bu dizilişlerine mukabil, başlarında Hanları olduğu halde, ekserisi Ustacalu, Afşar, Varsak, Dulkadırlı, Rumlu (=Anadolulu), Şamlu, Kaçar ve Karamanlu Türkmenlerden mürekkep 80,000 kişilik bir süvari kuvvetinin başında bulunan Şah İsmail, tepeden Çaldıran-Sahrası'na inmiş ve Necm-i sâni (=Vekilü's-Saltana) denilen Seyyid Ni'metu'llah-Oğlu Emir Nizâmüddin Abdülbâki, Sadr Seyyid Şerif-i Cürcânî ahfadından Seyyid Şerif, Durmuş Han Şamlu, Nur-Ali Halife-i Rumlu, Meşhed Vâlisi ve Meşhed-i Ali Âsitânesi Nakibi Seyyid Mehmed Kemûne, Bağdad hâkimi Hülefâ Bik, Emir Şerefüddin Ali, Halil Sultan Zulkadır, Hüseyin Bik li'llah, Korçı-

⁶⁰ Osmanlıların bu dizilişleri hak. bk. Haydar Çelebi, *Ras-nâme*, I, 402; İdris-i Bidlîsî, *agn. esr.*, 11/a; İbn Kemal, *Selîm-nâme*, 67/a; *Defter*, IX, 227/a; İbn Fahdî-i-Mekki, *agn. esr.*, 40/a; Celâl-Zâde, 109/a; Lütîfî Paşa, s. 227; Hasan Rumlu, s. 145; Hondmîr, *Habîbî's-Sîger*, neşri: Kitâbhâne-i Hayyâm, IV, 546-7 : «سلطان سليم چنانچه معهود ملک روم است بر فراز پشته فرود آمده بر گرد معسکر خود از عرابه و جبر دیواری بلند گردانید و عرابه هارا بزنجیر بر یکدیگر بست در آن حصار استوار منزل گزید و دوازده هزار تفنگ انداز را که پیوسته در خدمتش بودند مقرر کرد که در پیش صف ایستاده Edâ'i, bu dizilişi şöyle belirtir :

به پیرامن شاه فرخنده کیش
حصار عرابه کشیدند پیش
تفکها عیان گشت از ضرب زن
چومار سه بر کشاده دهن

Bk. *Selîm-nâme* (=Şâh nâme-i Selimî), Fars. Yazm. Ünivarsite Ktp. Nr. 51, 54/a. Krş. el-Kazvîni, *agn. esr.*, 124/a : « چون پادشاه روم عرابه ها درهم کشیده و زنجیر ها » بر حوالی آن استوار ساخته و بر کنار های طوب و تفنگ تعبیه کرده قلع ساخته بود و در میان آن « تحصن چست »

⁶¹ Bk. *Selîm-nâme*, 42/b.

başı Saru Pire Ustacalu, Irak-ı Acem serdarı Pir Budak Bey, Baba İlyas Çavuşlu-Oğulları, Baba Süleyman Ustacalu, Pire Ömer Bik Şireci-başı, Mehmed Han Ustacalu tarafından çevrilmiş idi⁶². Osmalı savaş tekniğini iyi bilip, daha Çaldıran tepelerinde iken Selim'e hücum edilmesini, Nur-Ali Halife-i Rumlu ile birlikde teklif eden Mehmed Han Ustacalu'nun savaş pilânını hazırladığı anlaşılmaktadır⁶³. Nitekim, Mehmed Han Ustacalu'nun Çayan (= Çapan) Sultan Ustacalu ile hazırlığa giriştiği bir sırada Şah İsmail'in bildirici avı ile meşgul olduğu hakkında bazı kayıtlar vardır⁶⁴. Hazırlanan pilâna göre, Emir Abdülbâki, Seyyid Mehmed Kemüne ve Emir Seyyid Şerif'in merkezde kalması, Korçı-başı Saru Pire Ustacalu'nun çarhacılık vazifesini yapması kararlaştırıldı⁶⁵. Öte yandan, Şah İsmail, ordusunu ikiye ayırmak ve sol cenahın idâresini tevdi ettiği Mehmed Han Ustacalu ile birlikde girişecekleri bir çevirme hareketi sonunda Azabları yarmak ve onların saflarını geçmek suretiyle, Yeniçerileri arkadan vurmak niyetinde idi ve bu maksadla da sağ cenahın kumandasını üzerine almış idi. Nitekim, Korçı-başı Saru Pire Ustacalu'nun çarhacılarla Mihal-Oğlu'na hücum edip mağlûp olması üzerine⁶⁶, mükemmel techiz edilmiş (... *depesinden dirnağına dek gök demürlü*, İbn Kemal, *Defter*, IX, 227/a), 40,000 seçkin süvari ile Azabların, bilhassa, Rumeli kuvvetlerinin üzerine hücum eden Şah İsmail⁶⁷,

⁶² « شاه گمراه باجمله سپاه از در بند جبال و تلال جانب خوی عبور کرد بر طرف مشرق » bk. Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 77/b. Şi'i ordusunun dizilişi hak. bk. Hondmîr, IV, 545 v.d., Gaffârî, *agn. esr.*, 184/b; el-Kazvinî, *agn. esr.*, 123/b v.d., Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 146 v.d., İskender Bik Türkmân, *agn. esr.*, 81; Edâ'i, 55/b; İdris-i Bidlisî, 11/a; Lütflî Paşa, s. 228; Hoca Sa'deddin, II, 264 v.d., Yusuf, *agn. esr.*, 18/a.

⁶³ Bk. Hondmîr, IV, 545; İskender Bik Türkmân, s. 31.

⁶⁴ « آنحضرت در هنگام تسویه صفوف خود بشکار بیلدیرجین مشغول بودند » bk. Gaffârî, *agn. esr.*, 184/b. Krg. İskender Bik Türkmân, s. 32.

⁶⁵ Gaffârî, *agn. esr.*, 184/b; Hondmîr, IV, 547; Hasan Rumlu, s. 146; Hoca Sa'deddin, II, 264.

⁶⁶ Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 143.

⁶⁷ İbn Kemal :

*Koşuldu birbirine iki dergâ
Dolu emvâc-ı âzâb oldu sahrâ*

şeklinde tasvir ettiği gibi (bk. *Selîm-nâme*, 68/a), Hadîdî, bu yürüyüşü :

İki alayn bir idâb Kızılbaş

Yürüdü Rumeli üstüne savaş

olarak belirtir, bk. *agn. esr.*, 198/b. Ayr. bk. İbn Fahdî'l-Mekkî, *agn. esr.*, 40/b.

başlangıçta, muvaffak oldu; başda Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa olmak üzere, pek çok ümerâyı şehid edip, bu kısmı dağıttı. Hoca Sa'deddin, Azap askerinin, oklarını çıkarmaya vakit bulamadan mağlûp olduğunu kayd eder⁶⁸. Bu son savaşta Malkoç-Oğullarından Sofya Sancak Beyi Ali Bey ile Silistire Livâsı hâkimi Tur-Ali Bey, Mora Sancak Beyi Hasan Ağa, Prizren Beyi Süleyman Bey, Yörgüç-Oğlu Mehmed Bey şehid düşmüşlerdir⁶⁹. Öte yandan, Gaf-fârî, Şah İsmail'in bu sıradaki bahadırliklarından uzun uzadıya bahsederek, Malkoç-Oğlu'nu bizzat öldürdüğünü kayd eder⁷⁰.

Ancak, mukabil cihetten hareket eden Mehmed Han Ustacalu, Anadolu askerinin mukavemeti, Sinan Paşa'nın aldığı tedbirler üzerine, Şah İsmail ile birleşmek üzere giriştiği teşebbüsde muvaffak olamadı. Zirâ, Sinan Paşa, askerini saflarını muhafaza ederek, intizamla ve sūr'atle toplara doğru çekilmelerini te'min etmiş, Mehmed Han Ustacalu ile kardeşi Karahan'ı, Türkmenler ile birlikde, müdhiş Osmanlı topçusu ile karşı karşıya bırakmış idi. Üzerlerinde büyük küçük kazanların da bulunduğu topların hep birden açtıkları cehennemî ateş üzerine, Şî'i ordusu, darma dağınık oldu; başda Mehmed Han Ustacalu olmak üzere, Seyyid Mehmed Kemûne, Hülefâ Bik, Emir Abdülbâki, Horasan hâkimi Lâlâ Bey Şamlu, Tekeli Çayan Bik ve pek çok Türkmen, hasır gibi, yerlere serildiler⁷¹; savaş Osmanlılar lehine döndü. Bununla beraber, bu çarpışmada, Anadolu ümerâsından Ayas Bey, Niğde Beyi Yörgüç-Oğlu İskender Bey, Beyşehir hâkimi Karlı-Oğlu Sinan Bey, Kayseri Beyi Üveys Bey, Sultan-Zâde olan Karesi hâkimi Mehmed Bey yanında bir kısım züemâ ve timârî Sipâhînin de şehid düşdüklerine işâret etmek icâp

⁶⁸ Bk. *Tâcü't-Tevârih*, II, 233.

⁶⁹ Bk. Keşfi, *agn. esr.*, 44/a; Lütfî Paşa, s. 230; Hoca Sa'deddin, II, 236; Hondmîr, IV, 547.

⁷⁰ «در آن آتشی مله بچ اغلی که از اعیان دشمنان و شجمنان بود دوچار شده شمشیری چنان بر فرق او زدند که تا سینت اش بشکافت با وجود که زره پوشیده بود بزخم شمشیر اراکه مخالف را بدو نیم کرد و فوج کثیر از لشکر ینکچری را در حرالی اراکه پاره پاره کردند...» Bk. *Cihân-ârâ*, 184/b, str. 16-20. Ayr. bk. İskender Bik Türkmen, s. 32, str. 7-9; Mollâ Ahmed Tatavî, *Tarih-i Elî*, Bibl. Nat. Suppl. Pers. Nr. 188, 444/b. Malkoç-Oğlu Tur-Ali'nin kardeşi ile Şah İsmail'in üzerine at saldı; ve onunla çarpıştığı bilinmekte ise de (meselâ bk. Muhyî Çelebi, *Tarih-i Âl-i Osman*, Ali Emiri Ktp. Nr. 15, 96/a; Anonim, neşri: Fr. Giese, s. 134), tuzağa düşüp (bk. Hadîdî, 198/a), koreular tarafından kılıç ve gönderle öldürüldükleri anlaşılmaktadır.

⁷¹ Bk. Hondmîr, IV, 547; Hasau Rumlu, s. 149; Keşfi, 43/b

eder⁷². Bu arada, Selim, büyük zayıyata uğramış olan Rumeli askerine yardım etmek üzere, yeni kuvvetler göndermiş, deve, katır ve emsâli yük hayvanlarının birbirlerine zincir yularlarla bağlamak suretiyle vücuda getirilen siperler arkasında mevzilenen Yeniçerilerin de tüfenkleri ile ateş etmelerini emretmiş idi. Nitekim, Menteşe Sultan Ustacalu emrindeki Türkmenlerin bu siperlere hücumları, şiddetli bir tüfenk, Top ve zenberek ateşi ile karşılandı⁷³; pek çok ileri gelen Hanlar ve korçılar toprağa düştüler; Şah İsmail'in Korçı-başısı Saru Pire Ustacalu bu son hücumda telef olduğu gibi, etrafa kaçışan askerlerin moralini takviye etmek maksadıyla her tarafa koşan Şah İsmail, eline ve pazısına tüfenk kurşunu isâbet etmesi yüzünden, bir kaç defâ at değiştirmiş, bir aralıkda atından yuvarlanmıştı. Bununla beraber, bir Osmanlı süvarisinin üzerine yürüdüğü sırada her bakımdan kendisine benzeyen en yakın adamı Sultan Ali Mirzâ Afşar'ın, esâreti göze alarak, önüne geçmesi ve sonradan At-çeken lâkabını alan Hızır Aka Ustacalu'nun hayatı bahasına alını vermesi üzerine, esârete düşmekten kurtulan Şah İsmail⁷⁴, akşama doğru, artık hiç bir ümit kalmadığını görünce, sür'atle Tebriz'e kaçmış, ancak kendisini burada da emniyette görmediği cihetle, Dergûzin'e çekilmiştir⁷⁵. Onun kaçması üzerine ağır zırhlı askerler mukavemetten vaz geçtiler; bir kısmı esir, bir

⁷² Keşfi, 44/a; Hoca Sa'deddin, II, 266; İbn Kemal, *Defter*, IX, 280/a.

⁷³ و تو بچیان ایشان در آتش دادن تفت و افروختن ناره جنگ بر تبه طریق جد و اهتمام بجای می آوردند که هر لحظه پنج شش هزار تنک بیکدفعه صدای مرگ در عالم می انداخت Bk. Hondmîr, IV, 547. Ayr. bk. Hasan Rumlu, s. 147. Yusuf, kendisine Koçu Ağa adındaki Kapuer-başı gönderilen Yeniçeri Ağası Ayas'ın yürüyüşünü tasvir eder:

*Padîşâh emrîyle yürüdü Ağâs
Küfr ü isyân katı'ı gezân-şindâs*

Bk. *agn. esr.*, 19/a.

⁷⁴ و در آن ثنا سب آنحضرت پیاده آبی فرو رفت حضر آقا استاجلو بازگی خود را کشید و خاقان سوار گردیده روانه شد و لشکر روم سلطان علی میرزا افشار را گرفته تصور کردند که خاقان اسکندر شان است نزد سلطان سلیم بودند بعد از تحقیق که دیگر نیست او را بقتل آوردند Bk. Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 149, str. 2-5.

⁷⁵ Bk. Hondmîr, IV, 548; Hasan Rumlu, s. 149; Gaffârî, 185/a. Osmanlı kaynaklarında ise, umûmiyetle, Sultaniyye'ye çekildiği kabul edilmektedir, meselâ bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 299/b; *Anonim*, s. 134.

kısmı da maktûl düştü⁷⁶. Lütî Paşa, Şî'ilerin büyük hezimetini ile neticelenen Çaldıran savaşına Süfi-Kıran adını verir⁷⁷.

Savaşı müteakip, Şî'i ordugâhı, bütün hazineleri, Şah İsmail'in, ümerâsının ve teşvik maksadıyla burada bulunan askerin genç hanımları, Osmanlıların eline geçti⁷⁸. Selim, sahrada iki gün Divân kurdurarak, ganâimi askerlere dağıtmış, yararlığı görülenlere terekkilere bahşettiği gibi, her tarafa da Zafer-nâmeler göndermiştir⁷⁹. Bu arada, Selim, Bağdad hâkimi Hülefâ Bey'in kızı olup Vidin Beyi Mesih Bey'in adamları tarafından tutulan Şah'ın hanımı Tâcî-Hâtûn'u Tâcî-Zâde'ye tevziç etmişti⁸⁰. Muhyî Çelebi'nin *Selim-nâme*-sinde mezkûr bir kayde göre, Selim, Çaldıran'da şehid düşenlerin namlarına bir kabir yaptırıp, üstüne ölüm tarihlerini hâvî bir amûd (=direk) dikirtmiştir. Muhyî Çelebi'nin ilk defâ tarafımızdan kulanılan-kaydı şudur: «*heman Hünkâr bugardı, Anadoludan ve Rumeliden ve Yunan (=Karaman) dan ve her (...) ne kadar beyler ki şehid oldise, heb bir yere cem' eylediler, bir muazzam yer kazub*

⁷⁶ «..... لشکرک از قتلند غی ز رهبر کندولره دلم اولوب قچایوب دستگیر اولدی» Bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b.

⁷⁷ Bk. s. 219, str. 9. Bu savaş hakkında ayrıca bk. Şükri-i Bidlîsî, 112/b; İbn Fahdî'l-Mekkî, 41/a-42/a; Muslihüddin-i Lârî, *Mir'atü'l-Edodir ve Mirkatü'l-Ahbâr*, Fars. Yazm. Nuruosmaniye Ktp. Nr. 3158, 514/b; İbn İyâs, IV, 402-3; Mollâ Ahmed Tatavî, *Tarih-i Elif*, 444/b; Kapçak Han (Hâcîm-Kulî Bîk Belhî), *Tarih-i Kapçak Hanı*, Bibl. Nat. Suppl. Pers. Nr. 187, 553/a - 553/b.

⁷⁸ «اول بدکرد رلك طوتلانی طوتلوب چانلری قچوب کزایر برهبارکی برک و بارله آراست و پیراسته آوردوسی قوریلر قالدی بوچهلرده کل کی رتکین قیازی باشیلرده غنچهلر کی دورلو

و ده ولو قالدی» Bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b. Ele geçen ganimetin zenginliği hakkında bk. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 112/a; Keşfi, 45/b, str. 6-10; İbn Fahdî'l-Mekkî, 42/a v.d., Yusuf, 19/b.

⁷⁹ Şehzâde Süleyman'a gönderilen *Çaldıran Fetih-nâmesi*, bk. Feridun Bey, I, 383-7; Kırım Hanına gönderilen *Fetih-nâme*, I, 388-9; Tebriz a'yânına yazılan *Fetih-nâme*, I, 390; Kars ve Erzurum'a hâkim Türkmen Beyi Seviadik-Hân'a gönderilen *Beşâret-nâme*, 393-4. Ayr. bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 231/a.

⁸⁰ «*Boğlad hâkimi Hülefâ Bîk'in kızı (Venedikli tâcirde: Sultan Ya'kub'un kızı) ki, Şâh-ı kümrâhın menkûhestiydi, Vidin Begi Mesih Bey'in adamları tutub getürdiler, Şehriyâr-ı kâmkâr Divân-ı âlişanda Nişânca olan Tâcî-Zâde Câfer Çelebi'ye himmet eyledi ki ağın-i şer'at üzere nikâh eylege*», bk. İbn Kemal, *Defter*, IX, 229/b. Bu hususta bk. Celâl-Zâde, 112/b. Tâcî-Hâtûn'un mücevherâtı sonradan bir tahkikata konu olmuştur, bk. Veziriâzam Pîrî Mehmed Paşa ile Mustafa Paşa'nın mühürlerini muhtevi arıza, Top. Sar. Mûz. Arş. Nr. 686; esbâbının listesi, Nr. 11989. Münakaşası için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Şah İsmail'in zecesi Tacî Hanım'ın mücevherâtı*, *Balleten*, 92/1959 s. 611-6.

heb ol şehîdleri bir yere gömdiler, üstünü örttiler, ol örtülen yerin üstüne bir amûd diktiler, ânların dahi tarihlerin yazub ruhlarına duâ kıldılar»⁸¹. Öte yandan, Keşfi, şehîd olanlara düşürülen tarihi zikretmektedir :

*Yâ ilâhî Hazret-i Sultan Selîm'in haşrede
Rûh-ı hasmı sehm-i sehmîle ola zir-i kausde
Kim Kızılbaş içre düşen ceyşine târihdür
Yâreb ol ervâh-ı pâkin cây ola firdevsde*⁸²

Savaş Dönüşü

Bundan sonra Hoy-sahası'na gelen Selim, Vezir Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa, Rumeli Defterdarı Pîrî Mehmed Çelebi el-Cemâlî, Sekbân-başı Balyemez Osman Ağa ve *Heft Bihişt* müellifi olup evvele Akkoyunlular divânında mevki sahibi olan İdris-i Bidlisî'den mürekkep bir hey'eti, 400 Yeniçeri ile Helvacı-Oğlu Hüseyin Bey'in idâresinde bulunan Tebriz'e göndererek, halkına âman vermiştir⁸³. Ancak, adı geçen Bey'in, Şahın geri kalan mallarını alıp, şehirden kaçması üzerine, yeniden harekete geçen Selim, önce, Ahta-hâne'ye, sonra da Kuşçı-Çemeni'ne gelerek, Şi'iler safında doğuşen Ekrâd-dan Hacı Rüstem'i öldürtmüş, Heft Çeşme-Çayırığı'nda da, daha Şah-Kulu Baba Tekeli vak'asında rol oynayan Kürd Hâlid'i⁸⁴ cezalandırmış ve Tebriz'in banliyösü Surhâb (= Acı-Su) 'a Köprü (= Kantara) yakınına geldiği bir sırada da Tebriz'in a'yân ve eşrafı tarafından karşılanmıştır. Selim, bu menzilden Tebriz'e kadar yer-

⁸¹ Bk. *Selim-nâme*, İzzet Koyunoğlu Ktp. 41/a, str. 10-14. Krş. Haydar Çelebi, I, 403.

⁸² Bk. *Selim-nâme*, 44/b.

⁸³ İdris-i Bidlisî, Merend'den Tebriz'e girişini ve ülemâ ile eşraf tarafından Köprü (= Kantara) başında karşılanışını anlatır, bk. *Selim-nâme*, 14/a, 14/b. Krş. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 113/b. Bu arada bazı Karakoyunlu Ulusuna mensup kimse-lerin Selim'le buluşmak üzere yola çıktıkları anlaşılmaktadır. Meselâ bk. Cihân-şâh'ın torunu tarafından padişaha yazılan arıza : « ... Hâligâ saâdetle pâdişâh-ı âlem-penâh hâzretleri diyâr-ı Acem'e geldüklerinde bi-ihtigâr tsm-i şeriflerin işidüb hâk-ı pâyine yüz sürmek nigyet eylegüb ehl-i beytim ile ve kırk-elli neferlümleliğle Şiroân'dan kalkub gelürken... », bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 9658.

⁸⁴ Kürd Hâlid'in Erzincan ve Sığirci'deki faaliyetleri hak. bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 3082, tarih : 917/1511. Öldürülmesi : İdris-i Bidlisî, *agn. esr.*, 16/a; Haydar Çelebi, I, 404; Yusuf, *agn. esr.*, 20/a.

lere serilmiş kıymetli halılar üzerinden geçerek, merâsimle, şehre girmiştir (16 Recep 920 Cuma = 6 Eylül 1514).

Selim, bir haftalık ikameti esnasında, Tebriz'in Sâhib-Âbâd mahallesi'nde bulunan ve mavi-altın sarısı çinilerle süslü Sultan Hasan Câmî'nde Hülefâ-yı Râşidin ile Eshâb-ı Kirâmın isimlerini hutbede okutmuş⁸⁵, Şah İsmail tarafından gerek Akkoyunlulardan ve gerekse Şibek Han'dan müsâdere edilmek suretiyle biriktirilmiş kıymetli hazinelere el koymuştur. Bu arada, bir kısım fillerle, Şah İsmail'in Akkoyunlu Türkmen Ulusu Beylerinden Ya'kup ve Timur torunlarından Ebû Sa'id'den gasbetmiş olduğu emânetleri İstanbul'a sevk eden Selim'in, Tebriz'in en mahir usta ve san'atkârlarından bir kısmını sürgün ettiğine dair kaynaklarda kayıtlar vardır. Nitekim, Muhyî Çelebi'nin *Selim-nâme*'sinde, kılıççılardan, cebecilerden, okçulardan ve yaycılardan 1,700 hânenin İstanbul'a sürüldüğüne dair verilen haberler, seferin *ruz-nâme*'sini tutan Haydar Çelebi tarafından da te'yid edilmektedir⁸⁶. Öte yandan, Tebriz'de bulunan Timur'un torunu Hüseyin Baykara-Oğlu Mirzâ Bedî'ü'z-Zaman ile biri farsça, diğeri Çağatayca iki kaside takdim eden Muhammed

85

چو بگذشت بکفایت و آدیت شد

زشت صحن مسجد چو آیت شد

فرمان سلطان کردون و قار

جهانگیر شد خطبه چاربار

Bk. Edâ'i, *Selim-nâme*, 58/b. Ayr. bk. İbn Fahdî'l-Mekkî: «وصد الخطيب المنبر فخطب: ... و نطق و سكتوا و وعظ في خطبته و الخطب بموعظته و تلاها على مذهب اهل السنة و ذكر

... الخلفاء الراشدين و الائمة المهديين...» Bk. *agn. esr.*, 43/b. Krş. Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 113/b; İbn Kemal, *Defter*, IX, 232/b; Lütîf Paşa, s. 237; Hasan Rumlu, s. 149; Yusuf, *agn. esr.*, 20/b. Celâl-Zâde (113/b) ile Keşî (43/b) ye göre, bu sırada Selim camina sikkeler de basılmıştır. Bu Câmî ile bu sıradaki Tebriz hak. bk. *Dis-course of Ramusio on the Writings of G. M. Angiolello*, Haklayt Society, London, 1873, Vol. 49, 105 v.d., Venedikli tâcir, *Travels*, Haklayt Society, Vol. 49, s. 173, 177, 194 v.d. Krş. E. G. Browne, *A History of Persian Literature in Modern Times*, Cambridge, 1924, s. 77. Câmîin tavsîfi: Evliyâ Çelebi, *Seyahat-nâme*, İstanbul, 1314, II, 249 v.d., Kâtib Çelebi, *Cihânnümâ*, s. 380 v.d., Ahmed Râzî, *Heft İklim* (yazılışı: 1002/1594), Bibl. Nat. Suppl. Pers. Nr. 356, s. 464 v.d. Halkının sünnetliği hak. bk. Nurullah b. Şerif el-Hüseynî el-Mer'âfî eş-Şusterî, *Mecâlisü'l-Me'mûnîn*, Fars. Yazm. Esat Ef. Ktp, Nr. 1280, 28/a, 30/a.

⁸⁶ Bk. *Selim-nâme*, 68/b. İbn Kemal'de: 2,000 miktarı hâne. bk. *Selim-nâme*, 72/a. Ayr. bk. Haydar Çelebi, I, 403; Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 88/b. Hadîdi:

Hâfız-ı İsfahânî, oğlu Hasan Can (Hoca Sa'deddin'in babası) ile birlikde Selim'e dehâlet etmişlerdir. Bîhassa, Selim'in büyük hürmetine mazhar olmak suretiyle kendisine günde 1,000 akçe-i Osmani tahsis edilen Bedî'ü'z-Zamân, diğerleri gibi, Osmanlı Ordusu ile birlikde İstanbul'a gelmiş, bir müddet sonra da Eyyüb'de vebâ (= tûn) dan vefât etmiştir⁸⁷.

Ancak, Şah-sevenler (= Kızılbaşlar) le meskûn bulunan bu mînatıkada daha fazla kalmağı tehlikeli bulan Selim, bir hafta sonra (25 Recep = 15 Eylül) Tebriz'i terk edip⁸⁸ Nahçıvan yoluyla Karabağ'a çekilmek zorunda kaldı. Bununla beraber, onun, kışı bu eski İlhanlı merkezinde geçireceğini anlayan devlet ricâlinin telâş, bir takım ihtilâfların çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim, Ordu, Merend'den Aras Nehri kıyılarına geldiği bir sırada bunların teşvikleriyle harekete geçen Yeniçeriler, padişahın etrafını sararak, parça parça olmuş elbiselerini mızrakları önünde teşhir edip, Rumeline avdet arzusunu izhar etmişlerdir. Selim, Veziriazam ile Vezirlerin ve kendilerine pek ziyade itimat ettiği Kazasker Tâci-Zâde Câfer Çelebi ile Yeni çeri Ağası İskender Paşa ve Sekbân-başı Balyemez Osman Ağa'nın teşvikleri üzerine vukua gelen bu askeri nûmayişî müteâkip, Kars-Erzurum yoluyla Amasya'ya avdet etmek zorunda kaldı isede,

جميع شوجى و پيشه‌كارى يازب استنبوله سردى بولارى
قوشب قوللر سرد استنبوله تيز كه اولو بر كوشمه بازار تبريز

Bk. *agn. esp.*, 189/b. Âli, Sünnî olaalarin sürüldüğü kazaatinedir, bk. *Künhü'l-Ahbâr*, Üniv. Ktp. Nr. 5859, 182/b; *Ayr. bk. Lâri. Mir'atu'l-Edvar*, 515/a.

⁸⁷ Hoca Sa'deddin, II, 288: İbn Kemal, *Defter*, IX, 233/b; Lütüfi Paşa, s. 236. Bu arada oğlu Muhammed-Zamân Mirzâ'nın Irak ile Horasan yolunu kestiğine dair bazı kayıtlar vardır, bk. *Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5874*.

⁸⁸ Selim'in Tebriz'den ayrılmadan evvel Memlûk Sultanı Kâsuh el-Gürî'ye Çaldıran Fetih-nâmesi gönderdiği anlaşılmaktadır. Mitekim, gerek İbn Fahd'l-Mekkî (44/b) ve gerekse Yusuf (20/b) un verdikleri haberler, İbn İyâs'ın kayıtları ile bağdaşmaktadır. İbn İyâs, ümrânın huzurunda Selim'in mektubunu okutan sultana, kasda hil'at vermesine rağmen, onun kale (= *Kal'atu'l-Cebel*) den inişinde köşeler çalınmasını emretmediği gibi, zafer dolayısıyla Kahire'nin tezyin edilmesini ilân etmediğini de kaydederek, sebebinin bilinmediğine işâret eder: «فلما حضر قاصد سليم شاه بن عثمان بن بدى السلطان و قرئت مكاتبة بحضرة الامراء اخلع على القاصد الذى حضر باخبار هذه النصرة كالمية غل احركتوى بصمور عال من ملايب تم نزل القاصد من القلعة ولم يرسم السلطان بدق الكوسات بالقلعة ولم يناد فى القاهرة بالزينة لاجل هذه النصرة ولم يعلم ماسب ذلك» bk. *Bedâ'ü'z-Zahâr*, IV, 404, str. I-5.

müşevvikleri cezalandırmakdan geri kalmadı. Nitekim, Ordu Erivan civarında iken Vezir Mustafa Paşa'yı, atının eğeri kestirmek suretiyle azledip, yerine Mevlânâ Cemâleddin - i Aksarayî neslinden gelen Pîrî Mehmed Çelebî'yi getirdiği gibi, çok geçmeden, Vezirriâzam Hersek-Oğlu Ahmed Paşa ile ikinci Vezir Dukakin - Oğlu Ahmed Paşa'nın çadırlarını başlarına yıkdırmak suretiyle azletti⁸⁹.

Bununla beraber, ordunun erzak ve saman buhranı ile karşılaştığı anlaşılmaktadır. Zirâ, iâşe ve menzil hizmetini ifâda büyük bir liyâkat gösteren Pîrî Mehmed Paşa, zahire te'min etmek üzere, ordunun kışlayacağı Amasya'ya gönderilmiş idi. Filvâki, Erivan'dan sonra, Üç-Kilise (= Eçmiyazin), Heşt-Menzil, Talın-kal'ası, Şüregel-Suyu (= Arpa - Çayı) konaklarını geçerek Kars civarına geldiği bir sırada Mirzâ Çabuk tarafından gönderilen zahire kervânını kabul eden Selim, buhranı kısmen gidermiş isede, zeâmetli süvarilerine izin vermek zorunda kalmıştır. Bu arada, Erzurum yanında Çermik, Titkir'de iken, daha 1507 de sefer etmiş olduğu Bayburd'un Kığı - kalesi ile beraber zapt edildiğini haber alan Selim, burada Kızılbaşların düşmanı Akkoyunlu Beyi Ferruhşâd Bey'e geniş timârlar vermiş⁹⁰, Kaleleri zapt eden Bıyıklı Mehmed Paşa'yı, fevkalâde takdir ederek, ordunun hareket halinde bulunduğu bu sırada, onu, Karahisar, Canik ve Trabzon'u da ilâve etmek suretiyle Erzincan Vâililiğine tâyin etmiştir⁹¹.

Öyle anlaşıyor ki, önce Niksar'a, sonra da Amasya'ya avdet eden Selim, ertesi sene harekâta buradan devam etmek kararında idi ve bu maksadla da ordunun top ve cephânesini Şarkî - Karahisar'da bırakmış, askerin Ankara'da kışlamasını emretmiş idi. Nitekim, bir ihtiyatî tedbir olmak üzere Hadım Sinan Paşa'yı, acele ile, Ankara'ya, Alâüddevle Bozkurd Bey'in yerine geçmesi tahakkuk eden Şahsuvar - Oğlu Ali Bey'i Kayseri'ye gönderen Selim, Amasya'daki ikametî esnasında Dukakin - Oğlu Ahmed Paşa'yı yeniden Vezirliğe ve Pîrî Mehmed Paşa'yı da, teâmüle aykırı olarak, üçüncü

⁸⁹ Celâl-Zîd, *agn. esr.*, 114/b; İbn Kemal, *Defter*, IX, 235/a; Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 88/b.

⁹⁰ Haydar Çelebî, I, 405-3. Bunlara âit vakfiyeler hak. bk. Ö. L. Barkan, *Uzun Hasan'a ait kışanlar, Tarih Vesikaları Mecmuası*, I, 95. Bu Akkoyunlu Beyi hak. bk. *Göçer - Saltın* (Uğurlu Mehmed'in zevcesi) in *Ferruhşâd Bey'e mektubu*, *Farsca*, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 3140.

⁹¹ İbn Kemal, *Defter*, IX, 235/a.

vezirliğe getirmiştir. Zirâ, vezirlik, II. Bayezid zamanında yalnız saraylı devşirmelere has olduğu bir fermânla bildirilmiş idi. Yeniçerilerin bu hususdaki itirazlarını nasihatla geçiştiren Câfer ve Halîmî Çelebilere rağmen, bir kısım devlet ricâlinin yeniden askeri tahrik ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim, 921 senesi Muharreminde (=Şubat 1515) yeni bir Yeniçeri ayaklanması vukua geldi. Her türlü kontrolden uzak kalan Yeniçeriler, Amasya'da Divân-ı Hümâyûn olarak kullanılan mahalle gelip nümâyîş yaptıkları gibi, Vezîr Pîrî Mehmed Paşa ile Selim'in Hocası (=Muallim-i Sultan) Halîmî Çelebi'nin evlerini yağma etmekten de çekinmediler⁹². Bu son hareketten fevkalâde mütessir olan Selim, hâdisenin müsebbibi Dukakin-Oğlu Ahmed Paşa'nın Dulkadir-Oğlu Alâüddeve Bozkurd Bey'le de, gizlice, anlaştrığını tesbit etmekle, onu, bizzat, hançeri ile yaralamış, adamlarına: «*kârını itmam ettirmiştir*»⁹³.

Bu suretle, kararında sebat eden Selim, Tebriz ülemâsından Seyyid Abdu'l-Vahhâb'ın riyâsetinde olup Kadı Paşa demekle meşhur Kadı İshak, Mevlânâ Şükrüllah Mugânî ve Şeyh Haydar'ın Halîfelerinden Hamza'dan mürekkep Şah İsmail'in elçilik hey'etini kabul etmemiş, Şah'ın zevcesinin iâdesini talep eden hey'et âzalarını ise tevkif ettirmiştir; elçilik hey'etinden Seyyid Abdu'l-Vahhâb ile Kadı Paşa, hapsedilmek üzere, İstanbul'da Yeni-Hisar (=Rumeli-Hisarı) a, diğerleri ise Dimetoka-Kalesi'ne gönderilmişlerdir⁹⁴.

Bu arada, Kürd Hacı Rüstem'in Pîr Hüseyin Bey adındaki oğluna babasının mülkünü veren Selim, İdris-i Bidlisî vasıtasıyla Şâfiî mezlebine mensup diğer Kürd Emirlerine de muhtariyet temin eden feodal bir teşkilât kurulmasını âmir fermânlar göndermiş (بواسطه) (ابن قدير و بندة داعي)⁹⁵, Kemah-Kalesi muhafızlarının Erzincan'a hücum ile burada bulunan Bayındırlardan bâzılarını şehid etmeleri üzerine,

⁹² Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 116/a; *Anonim*, s. 134.

⁹³ Tafsîlât için bk. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1927, III, 275 v.d.

⁹⁴ Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 116/b; Hoca Sa'deddin, II, 323. Âli, bu hareketin umumî bir teessürü mucip olduğunu belirter, bk. *agn. esr.*, 181/b. Şah İsmail'e yazılan cevap: Sarı Abdullah Ef., *agn. esr.*, 100/a v.d.

⁹⁵ Meselâ bk. İdris-i Bidlisî *agn. esr.*, 18/b. Selim'in Kürd Kansu Gârî'ye gönderdiği nâme-i hümâyûn, *Macmûa-i inşâ ve mekâtibhâ-y bâ-hıtt-ı divânî*, Esat Ef. Ktp. Nr. 3343, 140/b. Bu hususta bk. Şeref-Hân-ı Bidlisî, *Şeref-nâme*, neşri: Veliaminov-Zernov, Petersburg, 1862, I, 155 v.d. Ayr. bk. Evliyâ Çelebi, IV, 75 176 v.d. 271, v.d.

Bıyıklı Mehmed Paşa'ya Mehmed Bik Varsak'ın müdâfaa ettiği bu kalenin fethini emretmiştir. Öte yandan, Bıyıklı Mehmed Paşa, Erzincan'da Mehmed Bik Aygüt - Oğlu ile ittifak eden Nur - Ali Halife-i Rumlu'yu telef etmiş idi⁹⁶.

Selim, Kemah'ın feth edilip⁹⁷, Alâüddeve Bozkurd Bey'in Sinan Paşa tarafından bertaraf edilmesi üzerine⁹⁸, İstanbul'a avdet etmiş, sefer esnasında yapılan uygunsuz hareketleri tahkike başlayarak, Ocak-Ağalarını sorguya çekmiştir. Bu maksadla Eyyüb'de kurulan Divân, günlerce devam etti. Neticede, Kapu-Kethüdâsı Ahmed Ağa (Hâin Ahmed Paşa)'nın, bir kaç Yeniçeri'yi şahid göstermek suretiyle yaptığı açıklamalar üzerine, Nişancı (= Tevkîf) ve Anadolu Kazaskeri Tâci-Zâde Câfer Çelebi ile ikinci Vezir İskender Paşa ve Sekbân-başı Balyemez Osman Ağa mahkûm oldular; İskender Paşa ile Osman Ağa derhal idâm edildikleri gibi, kendisinden : «*sipâh-ı İslâmı meslek-i isyâna sevk ve mesâlih-i mülkiyye intizamını arsa-i avk idûb ilköy-ı mukaddemât-ı firib-âmiziyle engiz-i fesâd iden kimesnenin cezâsı nedür deyü istiftâ*» edilen Câfer Çelebi: «*ba'de's-subût katildür deyü iftâ idicek*», kendi sözü ile 18 Ağustos 1515'de idâm edildi⁹⁹.

Bir müddet sonra bu hareketinden müteessir olan Selim, Çemberlitaş civarındaki Bezzâzistan (=Tavuk pazarı çarşısı) da bulunan Atik Ali Paşa evkafından bir kısım dükkânların Gedik Ahmed Paşa Hamamı'na kadar yanması ile neticelenen müthiş yangın esnasında rastladığı Sadriâzam Hadım Sinan Paşa'ya : «*bu yanub yakılmalar Câfer Çelebi'nin şerâre-i âteş-i âh-ı bî-günâhidur*» diye teessürünü bildirmiştir¹⁰⁰.

⁹⁶ Hasan Rumlu, *agn. esr.*, s. 154.

⁹⁷ Selim, bizzat, Kemah-kalesi önüne gelerek muhasaraya katılmıştır. Bu yüzden, gayet müstahkem olan kale, Mayıs 1515'de teslim olmak zorunda kalmıştır. Bk. İdris-i Bidlisî, *agn. esr.*, 15/b; Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 94/a, 97/a; Celâl-Zâde, *agn. esr.*, 118/b; İbu Kemal, *Selim-nâme*, 79/s; Edâ'i, *agn. esr.*, 68/s; Hasan Rumlu, s. 158. Hemen ilâve edelim ki, Selim'in Kemah'a gelmesi üzerine telâşlanan Şah İsmail, önce Ucan'a, sonra da Erdebil'e çekilmiştir. Bk. *Bende el-fakir Mehmed* imzâsiyle gelen arıza, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5674.

⁹⁸ Yapılan savaşlar ve Alâüddeve'nin öldürülmesi bak. bk. Muhyî Çelebi, *Selim-nâme*, 47/a v.d., 50/a v.d., Ebu'l-Fadl, *agn. esr.*, 102/a v.d.

⁹⁹ Haydar Çelebi, I, 467; Anonim, s. 134.

¹⁰⁰ Bk. Taşköprü-Zâde, *Şeka'iku'n-Nu'maniyye*, trc. M. Meedî, s. 886; Âşık Çelebi, *Tezkiretü's-Şüerâ*, Üniv. Ktp. Nr. 2408, 74/a. Krş. M. Tayyib Gökbilgin, *Câfer Çelebi, İslâm Ansiklopedisi*, III, 8.

EK I

(Mecmûa-i Resâ'il, Pertev Raşa Ktp. Nr. 621, 31^a - 31^b)

«رساله للمولى الشهير بابن كمال الوزير
 «بسم الله الرحمن الرحيم المستغنى عن البيان لكونه مشتهراً في الازمان حتى صار
 «بذكره الركبان في جميع الافطار والعمران في اكفار شاه اسمعيل و جنوده
 «المخذولين و اتباعه و اشباعه الملعونين الى يوم الدين الحمد لله العلى العظيم القوى
 «الكريم والصلوة على محمد الهادى الى صراط مستقيم و على الذين اتبعوه فى الذين
 «القوم و بعد قد تواتر الاخبار و توافر الآثار فى بلاد المسلمين و ديار المؤمنين
 «ان طائفة من الشيعة قد غلبوا على بلاد كثيرة من بلاد السنين حتى اظهروا مذاهبهم
 «الباطلة فابرزوا سب الامام ابى بكر والامام عمر والامام عثمان رضوان الله تعالى عليهم
 «اجمعين و اتهم كانوا ينكرون خلافة هؤلاء الخلفاء الراشدين و الائمة المهديين وكانوا
 «يستحقرون الشريعة و اهلها و يستبون المجتهدين زعماء منهم بان سلوك مذهب
 «المجتهدين لا يخلو عن مشقة بخلاف سلوك طريق رأسهم و رئيسهم الذى سموه
 «بشاه اسمعيل فاتهم يزعمون ان سلوك طريقه فى غاية السهولة و سبله المنفعة
 «و يزعمون ان ما احله شاء فهو حلال و ما حرمه فهو حرام و قد احل شاه
 «الحمر فيكون الحمر حلالاً و بالجملة ان انواع كفرهم المنقولة الينا بالتواتر مما
 «لا يبعد ولا يحصى فيجن ولا نشك فى كفرهم و ارتدادهم و ان دارهم دار
 «حرب و ان نكاح زكورهم و اناتهم باطل بالاتفاق فكل واحد من اولادهم
 «يصير ولداننا لاجالة و اما مذهب واحد منهم يصير ميت و ان من لبس قلنسوة
 «تهم الحمراء المخصوصة بهم من غير ضرورة كان خوف الكفر غالباً فان ذلك
 «من امارات الكفر و الاتحاد ظاهراً ثم ان احكامهم كانت من احكام المرتدين
 «حتى انهم لو غلبوا على مدائنهم صارت هى دار حرب فيحل للمسلمين
 «اموالهم و نساؤهم و اولادهم و اما رجالهم فواجب قتلهم الا اذا اسلموا
 «فحين يكونون احراراً كسائر احرار المسلمين بخلاف من ظهر كونه زنديقاً فانه
 «يجب قتله البتة ولو (31^a) ترك واحد من الناس دار الاسلام و اختار دينهم

«الباطل فلحق بدارهم فالتأذى ان يحكم بموته ويقسم ماله بين الورثة وينكح زوجته لزوج آخر ويجب ان يعلم ايضا ان الجهاد عليهم كان فرض عين على جميع اهل الاسلام الذين كانوا قادرين على قتالهم وسنقل من المسائل الشرعية ما يصحح الاحكام التي ذكرنا بها آنفا فنقول وبالله التوفيق قد ذكر في «البرازية ان من انكر خلافة ابي بكر رضى الله عنه فهو كافر في الصحيح وان من انكر خلافة عمر رضى الله تعالى عنه فهو كافر في الاصح ويجب واكفار الخوارج باكفارهم عثمان رضى الله تعالى عنه وذكر في التاتارخانية ان من انكر خلافة ابي بكر رضى الله عنه فالصحيح انه كافر وكذا خلافة عمر رضى الله تعالى عنه فهو اصح الاقوال وكذاب الشيخين كافر ولو قال «انى برى من مذهب ابي خنيفة رحمه الله تعالى او قال انى برى من مذهب الشافعى رحمه الله يكفروا من استحل حراما علم حرمة في دين الاسلام كشرب الخمر فهو كافر وذكر في الفتية ان استيزاء العلم او العالم كافر وذكر في «البرازية ان احكام هؤلاء احكام المرتدين وذكر في الاختيار الذى هو شرح المختار ان المرتدين لو غلبوا فقد صار دارهم دار حرب و اموالهم غنيمة وذكر في الكافى ان نكاح المرتدين باطل اتفاقا ولا يقبل من المرتدين اذ اظهرنا اى غلبنا عليهم الا الاسلام او السيف كمشركى العرب ويقسم الاموال والازواج بين المسلمين وتقسم اموالهم ونساءهم وزرياتهم صح وفى بعض الكتب الشرعية ان من ارتدوا العياذ بالله ولحق بدار الحرب وحكم به صار عبده معتقا وصارت ام ولده معتقة وقال صدرالشرعية «اذا هجم الكفار على ثغو (ر) من الثفور يصير الجهاد فرض عين على من كان يقرب منه ويقدر على الجهاد واما من كان وراثتهم فاذا بلغ الخبر اليهم يصير فرض عين وعليهم اذا احتيج اليهم ثم وثم الى ان يصير عين على جميع اهل الاسلام شرقا وغربا هذا كلام صحيح فالواجب على سلطان المسلمين ان يجاهد هؤلاء الكفار كما قال الله تبارك وتعالى يا ايها النبي جاهد الكفار والمنافقين واغلظ عليهم وماؤيهم جهنم وبئس المصير الا الى الله تصير الامور»